

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Vývojové trendy demokratických systémů
v postkomunistických zemích

Vypracoval: Tomáš Švec

Vedoucí práce: PhDr. Roman Míčka, Th.D., Ph.D.

České Budějovice 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 15. 4. 2021

.....
Tomáš Švec

Poděkování

Rád bych poděkoval svému vedoucímu práce PhDr. Roman Míčka, Th.D., Ph.D. za laskavý a vlídný přístup, věnovaný čas, trpělivost a odborné vedení mé bakalářské práce.

Anotace

Práce se zabývá vývojovými trendy demokratických systémů v postkomunistických zemích, konkrétně v České republice a Polsku. Zkoumá, jak v popisovaných zemích k nastolení demokratických systémů došlo a jaký byl přechod k demokracii. Popisuje klíčové události, které vedly k pádu komunistických režimů v popisovaných zemích. Důraz je kladen na opoziční síly. Snaží se následně popsat vývojové trendy demokratických systémů v devadesátých letech a to zejména z pohledu stranického systému a parlamentních voleb. Práce se věnuje politickým stranám a politickému vývoji po jednotlivých parlamentních volbách. Práce mapuje také aktuální politickou situaci v Česku a Polsku. Práce se snaží odpovědět na otázku, jak se vyvíjely z demokratického hlediska oba státy a klíčovým bodem je také komparace obou států.

Klíčová slova:

Demokracie, Česká republika, Polsko, Volby, Politické strany, Stranický systém

Annotation

The thesis deals with the development trends of democratic systems in post-communist countries, specifically in the Czech Republic and Poland. It examines how democratic systems were established in those countries and what the changeover to democracy was like. It describes the key events that led to the fall of communist regimes in those countries. The emphasis is put on opposition forces. Then it tries to describe the development trends of democratic systems in the 1990s, especially from the point of view of the party system and parliamentary elections. The thesis deals with political parties and political developments after individual parliamentary elections. The work also surveys the current political situation in the Czech Republic and Poland. The work tries to answer the question, how both states developed from a democratic point of view and the key point is also a comparison of both states.

Keywords:

Democracy, the Czech Republic, Poland, the elections, political parties, party system

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 DEMOKRATIZAČNÍ VLNY PODLE SAMUELA HUNTINGTONA.....	11
2 TEORIE PŘECHODŮ	12
2.1 Typologie přechodů podle Karlové a Schmittera	12
2.2 Typologie přechodů podle Huntingtona	12
3 ETAPY NASTOLENÍ DEMOKRACIE.....	15
3.1 Etapy přechodů podle Rustowa	15
3.2 Etapy přechodů podle Przeworského.....	16
4 ČESKOSLOVENSKO, ČESKÁ REPUBLIKA	18
4.1 Hlavní faktory konce komunistického režimu v Československu.....	18
4.1.1 Charta 77	18
4.1.2 Politika Sovětského svazu za Gorbačova	20
4.1.3 Události konce komunistického režimu	20
4.2 Typy přechodu	21
4.3 Etapizace přechodu	22
4.4 Vývoj před parlamentními volbami v roce 1990	22
4.5 Parlamentní volby roku 1990.....	25
4.6 Parlamentní volby roku 1992 a rozpad Československa	26
4.7 Parlamentní volby roku 1996.....	28
4.8 Předčasné parlamentní volby roku 1998.....	29
4.8.1 Opoziční smlouva.....	30
5 POLSKO	32
5.1 Faktory konce komunistického režimu v Polsku.....	32
5.1.1 Solidarita.....	32
5.1.2 Špatná ekonomická situace.....	33

5.1.3	Katolická církev.....	33
5.2	Pád komunistického režimu.....	34
5.3	Typy přechodu	35
5.4	Etapizace přechodu	36
5.5	Zrození nového demokratického státu.....	37
5.6	Situace před parlamentními volbami 1991	38
5.7	Parlamentní volby roku 1991.....	40
5.8	Parlamentní volby roku 1993.....	40
5.9	Parlamentní volby roku 1997.....	42
5.9.1	Úpadek AWS a SLD	42
6	AKTUÁLNÍ VÝVOJOVÉ TRENDY.....	44
6.1	Česká republika.....	44
6.1.1	Vzestup hnutí ANO 2011	44
6.1.2	Populismus	45
6.1.3	Populismus v Česku	46
6.1.4	Úpadek tradiční ČSSD	46
6.2	Polsko.....	47
6.2.1	Parlamentní volby roku 2019	47
6.2.2	Ohrožení demokracie v Polsku.....	48
6.3	Maďarsko a Slovensko	49
6.3.1	Maďarsko.....	49
6.4	Slovensko.....	50
6.5	Indexy demokracie.....	50
7	KOMPARACE OBOU STÁTŮ	51
7.1	Politický vývoj v 80. letech a následný pád totalitních režimů - porovnání	

7.2 Porovnání období 90. let.....	52
ZÁVĚR.....	55
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	57
INTERNETOVÉ ZDROJE.....	59
SEZNAM ZKRATEK	61

ÚVOD

Ve své bakalářské práci představím a budu charakterizovat vývojové trendy postkomunistických států. Vzhledem k tomu, že postkomunistických států je celá řada a zabývat se všemi není možné, tak se zaměřím na dva z nich v regionu střední Evropy – Československo (resp. Českou republiku) a Polsko a jejich vzájemnou komparaci.

V úvodní kapitole přiblížím třetí demokratizační vlnu od Samuela Huntingtona, při které došlo k pádu komunistických režimů, kterými se budu v práci dále věnovat. Ve druhé a třetí kapitole se zaměřím na teoretické modely, na jejichž základě budu definovat, jaký typ a etapa přechodu k demokracii je výstižný pro dané státy. Ve čtvrté kapitole se zaměřím na Československo resp. Česko. Zaměřím se na události, které měly vliv na demokratizaci. Zaměřím se na to, jaké typy a etapy přechodů jsou charakteristické pro tento stát. Následně se budu věnovat vývojovým trendům demokratického systému. Hlavní důraz budu klást na stranický systém a jednotlivé politické strany. V páté kapitole se zaměřím na stejné aspekty u Polska. Jelikož „vývojové trendy“ jsou velmi široký pojem, hodlám se věnovat vývojovým trendům v časovém horizontu devadesátých let s tím, že v šesté kapitole popíšu i aktuální vývojové trendy. V sedmé kapitole se budu věnovat komparaci obou států. Zaměřím se na události, které měly podstatný vliv na mladou vyvíjející se demokracii a konkrétním způsobem ji formovaly – tvorba základní legislativy, formování mocenských struktur atd. Kromě toho se v této práci hodlám věnovat vývojovým trendům, které souvisí právě se stranickým systémem a volbami. Důležitým aspektem bude právě celková komparace obou států, která by měla poukázat na případné rozdíly a podobnosti.

Pro svoji práci si pokládám následující výzkumnou otázku: *„Jak se demokracie v České republice a Polsku vyvíjela a konsolidovala, jakožto demokratický systém po pádu komunistického režimu“?*

Důležitým faktorem je, že si občané určitého státu při volbách svobodně vyberou své reprezentanty, kteří jsou schopni, v návaznosti na výsledek voleb, přijmout porážku a následně se zřici moci, což je důležitým a klíčovým rysem pro konsolidaci demokratického systému. (Huntington, 2008)

Huntington (2008) též zmiňuje faktory, které jsou pozitivní pro průběh konsolidace demokracie. Těch je dle něj šest. Prvním faktorem je, že pro stabilizaci demokracie je příznivé, pokud stát, který prochází konsolidací demokracie, má již ze své minulosti

zkušenost s demokratickým zřízením. Dalším faktorem je skutečnost, že moderní hospodářství a vzdělání obyvatelé státu mají pozitivní přínos ke vzniku demokratického režimu. Ve třetím případě Huntington uvádí, že nejvíce prospěšné pro konsolidaci demokracie jsou vnější podmínky. Právě zahraniční faktory sehrály podstatnou roli při třetí demokratizační vlně. Za čtvrté konstatuje, že moment, kdy se podařilo řadě zemí přejít během třetí demokratizační vlny k demokracii, může naznačit, které faktory budou demokratickou konsolidaci usměrňovat nejvíce. Pátým faktorem je způsob, jakým přejdou země z totalitního zřízení k demokratickému. Definovány jsou tři cesty - přerod, výměna a přeměna. Pro demokratickou konsolidaci je přijatelnější, když je přechod nenásilného charakteru. Za šestý faktor lze považovat skutečnost, jak všem výše uvedeným kontextuálním problémům dovedou čelit politické elity společně s veřejností. Kromě těchto šesti faktorů je třeba dodat, že zdařilost konsolidace samozřejmě ovlivňuje celá řada dalších faktorů.

Cílem této bakalářské práce je zhodnotit výše zmíněné aspekty přechodu k demokracii v Československu a Polsku. Konkrétně se zaměří na vývojové trendy demokratického systému v kontextu vývoje v devadesátých letech a na to, jak úspěšně proběhla v obou zemích konsolidace demokratického systému. Cílem práce je též porovnat obě výše uvedené země.

1 DEMOKRATIZAČNÍ VLNY PODLE SAMUELA HUNTINGTONA

Termín „*demokratizační vlna*“ chápeme, jako přechod určité skupiny států z nedemokratického systému k systému demokratickému. Charakteristickým jevem je pro ně průběh v určitém časovém období a zejména skutečnost, že obecně je více přechodů směrem od demokratického systému k nedemokratickému systému. Huntington zmiňuje tři demokratizační vlny, které se odehrály v moderní době. První demokratizační vlnu datuje do období let 1828 až 1926 (demokratizovaly se zejména absolutní monarchie), druhou demokratizační vlnu do období let 1943 až 1962 (zde dochází k demokratizaci fašistických států) a konečně třetí demokratizační vlnu do období let 1974 až do roku 1990 (demokratizují se systémy jedné strany, ale též režimy vojenského charakteru a personální diktatury). V období mezi demokratizačními vlnami proběhly také protivlny. První protivlna v období let 1922 až 1942 a druhá protivlna v období let 1958 až 1975. (Huntington, 2008)

Třetí demokratizační vlna, v které se demokratizovaly také Československo a Polsko, začala roku 1974. Zároveň se rok 1974 datuje jako počátek třetí demokratizační vlny, jelikož v Portugalsku byl svrhnut totalitní režim v čele s diktátorem Salazarem. Během 70. a 80. let průběžně proběhly demokratizační procesy přibližně ve třiceti zemích ležících v Evropě, Asii a Latinské Americe. V 70. letech se v Evropě po Portugalsku demokratizovalo také Řecko a Španělsko. Na konci osmdesátých let se demokratizační vlna dostává také do států střední a východní Evropy. Již roku 1988 nastala v Maďarsku situace, kdy je možné uplatňovat systém více politických stran. Roku 1989 definitivně padnul komunistický režim i v Polsku a ještě ve stejném roce se demokratizuje též Východní Německo i Československo. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let se nakonec demokratizuje celá oblast střední a východní Evropy, která byla pod sférou vlivu Sovětského svazu. Lze tedy konstatovat, že pád komunistických režimů ve střední a východní Evropě je jakýmsi celkovým vyvrcholením této demokratizační vlny (Huntington, 2008).

2 TEORIE PŘECHODŮ

Teorií, které se zabývají přechody k demokracii, je velké množství, proto jsem se rozhodl pro mou práci vybrat dvě konkrétní teorie, jež lze vhodně aplikovat na přechody k demokracii v Československu (ČR) a Polsku.

2.1 Typologie přechodů podle Karlové a Schmittera

Tato typologie pochází od autorů Terry L. Karlové a Phillippe Schmittera, kteří definovali čtyři rozdílné typy přechodů. U těchto typů přechodů je též možností seskupení některých typů. Tvůrci uvedené typologie vycházeli ze skutečnosti, že klíčové pro přechod k demokracii je role aktérů a strategie aktérů.

Prvním typem je pakt. Paktem se rozumí skutečnost, že dojde ke kompromisu, který má uspokojující efekt pro všechny strany. Iniciativa změn zde přichází ze shora, tedy ze strany elit. Druhým typem je reforma. Také pro tento typ je charakteristickým znakem kompromis, k němuž dochází mezi vládnoucí elitou a masy, avšak na rozdíl od paktu, hlavním iniciátorem změny režimu. Průběh je takový, že masy přichází s kompromisním řešením, které přináší s sebou podstatný a pozitivní efekt - že nepřijde do agrese a obě strany společně vyjednávají. Třetím typem je vnucení. Pro tento typ je charakteristickým znakem fakt, že probíhá stejně jako pakt shora. Klíčovou úlohu, co se změn týká, zde hrají elity. Elity totiž dojdou do situace, kdy se samy rozhodnou být hlavním iniciátorem změn. Tento typ přechodu může proběhnout rychle a pružně, pozitivně ho však vnímat nelze, jelikož přechod se odehrává v mezích starých struktur. Zároveň zde není jakékoliv vyjednávání a konečným výsledkem je tak většinou křehká demokracie, která může brzy opět zaniknout. Čtvrtým typem je revoluce. U tohoto typu je vysoce nepravděpodobné, že dojde k nastolení dobře fungující demokracie, jelikož nápor mas je zde překonán nedemokratickými prostředky, jako je síla a agrese (Ženíšek, 2006).

2.2 Typologie přechodů podle Huntingtona

Huntington ve své knize *Třetí vlna – Demokratizace na sklonku dvacátého století*, vymezuje tři typy demokratizačních přechodů, a to přerod (*transformation*), výměnu (*replacement*) a přeměnu (*transplacement*).

Přerod – Pokud je demokratické směřování ustaveno přerodem, vzniká situace, kdy se stávající nositelé moci stanou těmi, kdo sehrávají hlavní roli v přechodu

z autoritářského režimu směrem k demokratickému režimu. To znamená, že důležitým aspektem pro tento typ přechodu je to, že představitelé vlády musí mít silnější pozici než představitelé opozičních sil. Tento způsob přechodu se stal typickým zejména pro státy s vojenským režimem, kde představitelé režimu používali směrem k opozici různé donucovací nástroje. Silnější pozice vlády znamenala i dostatek síly směřovat svůj stát směrem k demokratizaci (Huntington, 2008).

Výměna – Jedná se demokratizační proces, pro který je klíčovým aspektem situaci, kdy nejsilnější složkou uvnitř režimu jsou představitelé starých pořádků. Pro představitele starých pořádků je typickým rysem vzdor směrem k jakékoliv změně. Velmi důležitou roli zde sehrává opozice, která postupně roste, co se týče síly i vlivu. Opoziční představitelé sílí na úkor vlády. Můžeme konstatovat, že proces sílení opozičních představitelů probíhá do té doby, než se vláda zhroutí či dojde k jejímu svržení. Poté opoziční představitelé přebírají moc a různé frakce opozice začnou soupeřit o to, jak vlastně bude vypadat nový režim. Proces výměny tak lze vymezit do tří cest: nejprve dochází v boji, aby režim autoritářského typu skončil; jako druhou cestu chápeme konec/pád autoritářského režimu; třetí cestou je pak souboj po pádu autoritářského režimu. Tedy ve státech, kde došlo k výměně, byla nejprve vláda silnější než opozice, postupně se role obrátí a se silnější opozicí dochází k výměně režimu. Jako typické představitele opozice lze vnímat studenty i představitele z řad intelektuálů. Významnou složkou jsou také masové demonstrace, které u řady výměn sehrály důležitou roli. Dalším důležitým znakem pro výměnu je konkrétní událost, díky které dojde k celospolečenskému vzdoru proti autoritářskému režimu (Huntington, 2008).

Přeměna – Charakteristickým jevem přeměny je shodný postup vládních a opozičních představitelů. Podstatným požadavkem je rovnováha mezi oběma tábory. Vládní představitelé tak společně vyjednávají s opozičními silami a jejich vyjednávání postupně vede k přeměně režimu. Dalšími aspekty pro úspěšnou přeměnu jsou pozice, ve kterých se nachází vláda a opozice. Je třeba, aby uvnitř vládních struktur byl poměr reformátorů a představitelů reprezentující staré pořádky takový, že vláda je vstřícná jednat o změně režimu. Uvnitř opozice je důležité, aby představitelé reprezentující umírněně demokratické křídlo, měli dostatečnou sílu k tomu, aby převážili antidemokratické síly. Zároveň však nesmí být natolik silní, aby dokázali stávající režim svrhnout. Proces přeměny v řadě případů doprovázely různé demonstrace, stávky či

protesty, které se uskutečnily ve většině států, kde došlo k vyjednávání vlády a opozice (Huntington, 2008).

3 ETAPY NASTOLENÍ DEMOKRACIE

Z důvodu lepší specifikace přechodů k demokracii, budou použité dvě etapy - a to Rustowa a Przeworského, ve kterých se kompletní postup přechodů k demokracii odehrává.

3.1 Etapy přechodů podle Rustowa

Klíčovým aspektem v práci Dankwarda Rustowa je stav, kdy je demokracie pouze postranným výtvozem jiných bojů a konfliktů. Podstatným aspektem je výsledek zjištění, že není možné řešit konfliktní situace tím, že bude zlikvidován (Dvořáková a Kunc, 1994).

Zatímco řada autorů kladla zřetel na význam ekonomických, sociálních či vzdělanostních faktorů zásadních pro zdárnou tvorbu demokratického systému, Rustow na celou situaci nahlíží jinak. Dle něj má klíčový význam podmínka, díky které nastane absolutní shoda mezi aktéry transformace na udržení nynější politické komunity. Pro vznik demokratického systému je též důležité též dělat kompromisy. Zde lze konstatovat, že pro hladký průběh demokratizačního procesu je potřeba, aby se nevyskytla určitá silná skupina, které z důvodu zajištění si vítězství průběh transformačního procesu nezničila. Rustow vymezuje tři fáze transformačního procesu - fázi přípravnou, rozhodující a uvykací (Říchová, 2000).

Přípravná fáze – jejím hlavním rysem je ochota určité skupiny aktérů postavit se nedemokratickému režimu a pořádat proti němu například různé protestní akce. Pro tuto skupinu aktérů je naprosto klíčové, že jí spojuje nespokojenost s daným režimem. Nespokojenost s režimem je tedy jakýmsi poutem, díky kterému jsou aktéři schopni tolerovat určité odlišnosti mezi sebou. Vláda postupně přijímá fakt, že ve státě existuje opozice, začne s ní vyjednávat a společně s ní dojde ke kompromisu tvorby demokratických postupů, např. svobodné volby (Říchová, 2000).

Rozhodující fáze – zde nadále trvají rozepře týkající se nejen podoby demokracie, ale také dalšího vývoje transformace. Pozitivní je, že zde již převládá ochota hledat kompromisní východiska vyhovující všem účastníkům, byť jen pouze zčásti (Říchová, 2000).

Uvykací fáze – Hlavním rysem této fáze je skutečnost, že se protagonisté reprezentující nedemokratický režim smíří s demokracií. Zde dochází k tomu, že tito protagonisté jsou

v čele státu vystřídání demokraty. Důležitá je rychlost rozšíření mechanismů demokratického charakteru řešení konfliktů z oblasti politické do oblasti občanské. Pro stabilitu demokratického systému je důležité, aby se ho účastnilo co nejvíce politických subjektů (Říchová, 2000).

3.2 Etapy přechodů podle Przeworského

Adam Przeworski je jeden z předních „*tranzitologů*“, který dochází k závěru, že demokracie je pouze jednou z možných variant konsekvence přechodu. Rozlišuje dvě základní fáze: liberalizaci a demokratizaci (Říchová, 2000).

Liberalizace – úvodní fáze přechodu, jejíž hlavním rysem je otevření prostoru, který je podmaněný autoritářské moci reformám. Termín liberalizace celkově chápeme, jako „*otevření*“ či „*přestavbu*“ (Říchová, 2000). Liberalizační fáze začíná v momentě, kdy se autoritářská pravidla hry mění v tom smyslu, že se prohlubují práva pro další jednotlivce či skupiny. (Dvořáková a Kunc, 1994). Situace, kdy se určitá část představitelů autoritářské elity snaží o součinnost s představiteli opozičních sil, je dána především tím, že se pokouší získat spojence proti představitelům reprezentujících radikální křídlo autoritářské moci. Otevření režimu vzniká ze dvou příčin: zevnitř z tlaku zdola. Příznačnou charakteristikou pro liberalizaci jsou nestabilita a nejistota, jelikož nelze říci, jakým směrem se bude ubírat a zda se v budoucnu dokáže vyvinout do fáze demokratizace (Říchová, 2000).

Demokratizace – je fáze režimu po úspěšné liberalizaci. Podstatnými jevy této fáze je to, že nepřátelé autoritářského zřízení se stanou aktivními aktéry procesu, dochází u nich k přeměně na separované subjekty a též roste jejich vliv na proces změny. Dalším podstatným jevem je skutečnost, že se tvoří demokratické instituce, které jsou naprosto zásadní k vydobytí demokratických pravidel hry, které budou všichni uznávat a respektovat (Říchová, 2000).

Jako počátek této fáze, lze charakterizovat stav, kdy dochází k vyjednávání mezi představiteli části autoritářské moci a části skupin, které byly v minulosti odsunuté od politického systému. Náplní vyjednávání jsou právě výše zmíněná pravidla hry. Hlavní otázkou je, jak bude vypadat modifikace starých pravidel na pravidla nová (Dvořáková a Kunc, 1994).

Przeworski charakterizuje dvě podetapy zásadní pro pochopení a řešení problémů: *1. jak se vyvázat z předchozího autoritářského režimu; 2. jak budovat instituce odpovídající demokratickému režimu.* Pro první podetapu je důležité, aby došlo ke spojení obou umírněných skupin a společným způsobem postupovali proti radikálům. Druhou podetapu charakterizuje to, že dochází k postupné diferenciaci (rozdílnosti), která se projevuje tvorbou různých politických stran či hnutí reprezentujících širokou škálu politických programů. V této situaci již lze mluvit o pluralitním systému a lze charakterizovat jako demokratický (Říchová, 2000).

4 ČESKOSLOVENSKO, ČESKÁ REPUBLIKA

Poté, co se v Československu roku 1948 chopila moci komunistická strana, stala se z Československa nedemokratická země a veškeré opoziční síly v zemi byly ve velmi složité situaci.

Jejich situace se zlepšila v období Pražského jara, kdy vznikají instituce politického charakteru Klub angažovaných nestraníků (KAN) a Klub 231. V tomto období se také obnovuje skautská organizace, která roku 1948 při nástupu komunistické strany k moci zanikla. Mimo jiné došlo k obnovení sociálnědemokratické strany, která byla významnou politickou stranou v období První republiky. Toto období tak pro tehdejší československou společnost přineslo naději, že by mohlo dojít ke změně režimu. Veškeré naděje vyhasly s vpádem vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Poté přichází období „*konsolidace a normalizace*“ a výše uvedené aktivity politických institucí byly eliminovány. Došlo též k čistkám uvnitř komunistické strany (Vodička a Cabada, 2007).

Velká část společnosti, která se postavila proti podobě komunistického systému po srpnové okupaci, byla paralyzována. Naději v 70. letech přináší Charta 77.

4.1 Hlavní faktory konce komunistického režimu v Československu

V této kapitole budou představeny klíčové události, které měli vliv na konec komunistického režimu. Zmíněn bude také průběh konce a následně o jaký typ přechodu k demokracii se v Československu jedná.

4.1.1 Charta 77

Chartu 77 lze vnímat a charakterizovat jako občanskou iniciativu, která se hlásila k Ústavě ČSSR (Jičínský, 1995). Ještě před samotným vznikem uskupení Charty 77 dal o sobě vědět její klíčový představitel Václav Havel, když napsal otevřený dopis Generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ Gustavu Husákovi. V dopise Havel vyhláší boj komunistickému systému (Vodička a Cabada 2007).

Charta 77 svou činnost zahajuje v druhé polovině sedmdesátých let. V Prohlášení Charty 77 se zřetelně poukazovalo na porušování a omezování lidských práv a svobod, ke kterým v období komunistického režimu v letech 1948 – 1989 docházelo. Myšlenkově lze Chartu 77 charakterizovat jako značně rozsáhlé hnutí, v kterém se vyskytovala řada různých osobností z různých názorových směrů. Byli v něm

intelektuálové Jan Patočka či Jiřina Šiklová, spisovatelé Václav Havel, Ludvík Vaculík či Dominik Tatarka, reprezentanti křesťanských církví jako například Václav Malý, ale také členové levicové marxistické opozice (Petr Uhl) či dokonce bývalý vysocí komunisté politicky aktivní v období Pražského jara jako Jiří Hájek či Zdeněk Mlynář. Všechny tyto osobnosti spojovala myšlenka odporu vůči tehdejšímu režimu, který byl zločineckého rázu. Řada členů Charty 77 skončila kvůli své činnosti dokonce ve vězení, je třeba podotknout, že soudní procesy s představiteli Charty 77 byly vykonstruované (Vodička a Cabada, 2007).

V období 1977 – 1989 se rozhodlo podepsat Chartu 77, 1883 občanů Československa (25 z nich následně svůj podpis zrušilo) a lze konstatovat, že Charta 77 byla v tomto období hlavním nepřítelem režimu. Představitelé Charty 77 byli vyslýcháni, zatýkáni, fyzicky napadáni, šikanováni či odposloucháváni. Články Charty 77 tak byly vydávány v samizdatu a Charta 77 v nich odsuzovala vpád vojsk Varšavské smlouvy roku 1968 a přála si jejich odsun. Jako klíčovou morální a zároveň politickou hodnotu Charty 77 lze vnímat nenásilný odpor, který znamenal oblibu nejen v Československu, ale také v zahraničí (Vodička a Cabada, 2007).

V létě roku 1989 sepsali signatáři Charty 77 prohlášení nesoucí název *Několik vět*. Jednalo se o otevřenou kritiku komunistického vedení. Signatáři požadovali ukončení omezovaný lidských svobod, propuštění vězňů či svobodnou diskuzi o padesátých letech, ve kterých byl komunistický zločin nejbrutálnější a dopustil se řady závažných zločinů. Svobodná diskuze se měla věnovat ale i dalším závažným tématům, např. vpádu vojsk Varšavské smlouvy. Petici *Několik vět* i přes kritiku komunistického režimu podepsalo 20 191 československých občanů. V listopadu 1989 stála Charta 77 v čele demonstrací na Václavském náměstí a to v pozici mluvčího demonstrantů zároveň vyjednávala s komunistickou stranou. V tomto období se formuje jádro Občanského fóra, jež organizuje generální stávkou a které se též významným podílem podepsalo pod přípravu prvních svobodných voleb v roce 1990. (Vodička a Cabada, 2007).

Kromě Charty 77 vznikaly (zejména v 80. letech) další uskupení bojují proti komunistickému režimu, například Hnutí za občanskou svobodu, Nezávislé mírové sdružení či Demokratickou iniciativu.

4.1.2 Politika Sovětského svazu za Gorbačova

Důležitým momentem pro pád komunistického režimu nejen v Československu byla událost, kdy se novým generálním tajemníkem ÚV KSSS stal v březnu 1985 Michail Gorbačov. Pro jeho éru jsou příznačné reformy (glasnost a perestrojka), které měly za cíl zlepšit špatnou ekonomickou situaci. Od roku 1987 nabírá proces reformů důrazné dynamičnosti. Zkombinovat systém, který je vybudován na dominanci komunistické strany, s očividnými klady demokratického systému a tržního hospodářství, se stával neřešitelným dilematem. Komunisté představující reformní křídlo se následně museli potýkat s řadou problémů ekonomického, politického či sociálního charakteru. Pro tyto důsledky je charakteristické, že byla oslabena legitimita komunistické moci. Lze tedy konstatovat, že nástup Gorbačova a jeho reformní politika měly vliv na konec komunistického režimu v zemích střední a východní Evropy a nakonec také v samotném Sovětském svazu (Gjuričová a Kopeček, 2008).

4.1.3 Události konce komunistického režimu

Den 17. listopad je Mezinárodním dnem studentstva a tento den si i v roce 1989 v podobě pokojné demonstrace připomněli pražští studenti. Avšak tato pokojná demonstrace studentů byla rozprášena bezpečnostními silami komunistické strany. Studenti byli brutálně zmláceni a tato událost se stala pomyslným počátkem Sametové revoluce a byla naprosto zásadní pro konec komunistického režimu. (Vodička a Cabada 2007). Na tomto faktu lze demonstrovat skutečnost, že demonstrace 17. listopadu přinesla poselství sjednocení, jelikož studenti vyznávající různé názory se sjednotili a společně poukázali na absurditu režimu a také na to, že jsou budoucností národa (Gjuričová a Kopeček, 2008).

Dne 19. listopadu 1989 v reakci na události ze 17. listopadu vzniká Občanské fórum (OF). Občanské fórum bylo založeno v pražském Činoherním klubu a navazuje na Chartu 77 (Vodička a Cabada 2007). Následním posláním Občanské fóra bylo navázat styk s předsedou vlády Ladislavem Adamcem. Zlomové události nastávají ve dnech 27. a 28. listopadu - pro první den je příznačná generální stávka a pro druhý den jednání s Ladislavem Adamcem, resp. výsledky tohoto jednání, jelikož dochází například k situaci, kdy odstoupí členové představenstva, kteří nesli odpovědnost za preparaci zásahu vojsk Varšavské smlouvy roku 1968. Dalšími podstatnými výsledky jednání jsou skutečnosti, že budou osvobozeni političtí vězni či, že dojde ke vzniku

komise, která bude mít za úkol důkladně prozkoumat výše zmíněné události, ke kterým došlo 17. listopadu 1989 (Měchýř, 1999).

Situace se nakonec vyvinula 10. prosince do stavu, kdy odstoupí dosavadní prezident Gustav Husák a je jmenována nová vláda. V čele nové vlády usedá Marián Čalfa. Čalfova vláda postupně dovedla zemi k volbám roku 1990. V následující části práce bude zřetelně vidět, že tyto volby do parlamentu lze označit jako plně demokratické.

Klíčová osobnost Občanské fóra Václav Havel se nakonec stává tehdejším československým prezidentem, konkrétně 29. prosince 1989. Václava Havla zvolilo prezidentem ještě tehdejší Národní shromáždění, kdy dominovali zástupci komunistické strany. Roli zde sehrál i Marián Čalfa.

4.2 Typy přechodu

Československý přechod k demokracii tedy patří dle S. Huntingtona do třetí demokratizační vlny. Při aplikaci Huntingtonovy typologie přechodů, dojdeme k závěru, že pro přechod k demokracii v Československu je charakteristická přeměna. V Československu totiž došlo k situaci, kdy opoziční představitelé vedli směrem k přechodu k demokracii společnou debatu s představiteli, kteří reprezentovali vládnoucí komunistickou moc tedy tzv. „*staré pořádky*“. A to navzdory tomu, že opoziční síly nebyly z pohledu organizace jednotné a na počátku Sametové revoluce měly úsilí zejména dosáhnout toho, že vládnoucí komunistická moc se dokáže transformovat a tímto aktem poskytne cestu k demokratizaci.

Při použití typologie podle Karlové a Schmittera je zřejmé, že pro přechod k demokracii v Československu je příznačná reforma. Tuto tezi potvrzuje skutečnost, že pro reformu je klíčový kompromis, kdy společně vyjednávají oba tábory, což se v Československu také stalo. Pro tento přechod je totiž absolutně klíčové, že hlavním iniciátorem změn jsou masy, tím pádem byl přechod podnícen zdola, což nám definitivně potvrzuje, že se jedná o reformu. Také je podstatné dodat, že v Československé vládnoucí elitě, kterou tvořila KSČ, nebyl proud, který by se dal pojmout jako reformátorský. Zde se nabízí porovnání se situací, která panovala v Polsku, kde na rozdíl od Československa byl tento proud patrný. Československé komunisty lze tedy chápat zejména z pohledu realistického - věděli totiž, že jim nezbyvá nic jiného než začít z důvodu nátlaku opozičních představitelů, se uchýlit

k vyjednávacím procesům. Jejich velkou nevýhodou bylo to, že opoziční síly měly zcela zřejmou podporu mezi občany státu, kteří již nechtěli dále komunistický režim. Tento stav nakonec postupně vyústil k nezvratné situaci, že představitelé komunistické moci opouštějí svá místa.

4.3 Etapizace přechodu

Koncepty liberalizace a demokratizace, které rozlišuje A. Przeworski, jsou pro příklad Československa nepřiliš vhodné. Důvodem je to, že v přechodech, které otevře kolaps, tyto fáze zejména časové splývají. Především se také složitým způsobem prolíná i protikladná logika obou historických okamžiků. Dokonce je reálné, že bychom vyhledali argumenty, které podporují tezi, že liberalizační fáze v Československu byla vynechána. Určitý úspěch by však patrně měla i teze, že klíčové prvky demokratizace by byly v Československu podřazené liberalizační logičnosti (Dvořáková a Kunc, 1994).

Model D. Rustowa lze na Československo dobře aplikovat, jelikož prvotní přípravná fáze přinesla opoziční síly, které byly československým režimem nespokojené. Nespokojenost je poutem, které spojovalo i lidi s určitými názorovými odlišnostmi. V Československu tak bylo běžnou realitou, že opoziční síly tvořili bývalí komunisté či různí intelektuálové, kteří často nikdy nebyli ani členy komunistické strany. Podstatné je, že tyto opoziční síly zesílily a komunistická moc s nimi začala vyjednávat. Následně se v Československu hledala různá kompromisní řešení mezi oběma tábory, což potvrzuje průběh rozhodující fáze. K uvykací fázi dochází v Československu po volbách, kdy s přehledem vítězí Občanské fórum a došlo k vystřídání komunistů v čele státu demokratickými silami.

4.4 Vývoj před parlamentními volbami v roce 1990

Politický převrat v Československu lze označit jako velmi rychlý a pružný. Podstatné je, že přechod proběhl nenásilnou cestou, jelikož komunistická moc s výjimkou prvního týdne, nekladla vzdor. Cíl dojít k nenásilnému přechodu k demokracii byl patrný, jak na straně Občanského fóra, tak na straně komunistů, kteří si velmi dobře uvědomovali, že zcela jistě a nevratně přichází konec jejich nadvlády a v této situaci se tak též snažili, aby přechod do demokratického zřízení byl co nejhladší. Občanské fórum razilo vůči komunistům cestu společného dialogu, který vycházel z chartistického mínění (Gjuričová a Kopeček, 2008).

Občanské fórum, Komunistická strana Československa a také Verejnost' proti násiliu a další politické subjekty z tzv. Národní fronty se společnou cestou dohodly na právních a politických principech a ústavním rámci vývoje do parlamentních voleb v červnu 1990. Tyto volby lze charakterizovat jako klíčové pro demokratický předěl. Tuto zásadní situaci lze též označit termínem historický kompromis (Gjuričová a Kopeček, 2008). V lednu 1990 dochází k uzákonění poměrného volebního systému. Do voleb, které proběhnou již v červnu 1990, dochází v rámci vytváření českého stranického systému k následujícím procesům (Cabada a Šanc, 2005).

Prvním procesem je *formování Občanského fóra*. Po událostech, které proběhly v listopadu 1989, se stalo jakýmsi fenoménem československé politické scény. Občanské fórum nemělo pevné organizační uspořádání a jeho hlavním smyslem bylo po pádu komunismu dovést Československo ke svobodným volbám. Uvnitř hnutí se také objevovaly hlasy, které si přály, aby se hnutí transformovalo v politickou stranu, k této situaci nakonec nedošlo. Zejména bývalí disidenti (včetně prezidenta Václava Havla) razili jednoznačný názor, aby Občanské fórum zůstalo čistě politickým hnutím (Cabada a Šanc, 2005).

Druhým procesem je vznik *nových politických subjektů*. Důležitým faktem je skutečnost, že řada nově vznikajících politických subjektů vznikala již v disidentském prostředí před pádem komunismu. Již 11. listopadu 1989, tedy ještě před událostmi 17. listopadu vzniká Československá demokratická iniciativa (ČSDI), kterou lze označit jako první opoziční stranu v Československu. Jako politická strana je zaregistrována až v lednu 1990. Základním rozdílem mezi ČSDI a OF byl vztah vůči protagonistům komunistické moci, zatímco OF razilo cestu dialogu, tak ČSDI jakýkoliv dialog nejenže odmítala, ale prosazovala bezprostřední odstranění komunistické moci. Ačkoliv byl mezi ČSDI a OF tento rozdíl, ČSDI se nakonec účastní voleb roku 1990 jakožto součást OF. V červnu 1990 dochází ke změně názvu strany na Liberálně demokratickou stranu. Významným představitelem byl Emanuel Mandler (Cabada a Šanc, 2005).

V prosinci 1989 vzniká Občanská demokratická aliance (ODA), která v rámci OF reprezentovala pravicové křídlo. V prosinci 1989 vzniká také Křesťanskodemokratická strana (KDS). Stranu lze stručně charakterizovat jakožto stranu konzervativní. Strana též byla součástí OF, ale ještě před volbami ho opouští a společně s Křesťanskodemokratickým hnutím a Československou stranou lidovou (ČSL) utváří koalici, která nese název Křesťanská a demokratická unie (KDU). Kromě těchto stran

vzniká na konci roku 1989 celá škála dalších subjektů reprezentující široké spektrum různých názorů. Tak např. Československá strana zelených (ČSZ), která bojovala za kvalitnější životní prostředí, ačkoliv toto uskupení v brzké době zaniká, již v lednu 1990 se protagonisté zelené politiky slučují se subjektem Zelená alternativa a společně utváří Stranu zelených (SZ). Na začátku roku 1990 vzniká také subjekt, který lze charakterizovat jako mimosystémový a ultrapravicový, jedná se o Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československu (SPR-RSČ), které zavrhovalo jakoukoliv spolupráci s OF. Dále vznikají i různá moravistická politická uskupení, např. Hnutí československého porozumění kladoucí si za cíl rozvíjet vztahy mezi Čechy a Slováky, Rómská občanská iniciativa, která reprezentuje zájmy romské menšiny a spousta dalších stran a hnutí (Cabada a Šanc, 2005).

Třetím procesem je *obnovení činnosti politických subjektů existujících v minulosti*. Svou činnost obnovuje celá řada subjektů, jako například Klub angažovaných nestraníků (KAN) či Hnutí za občanskou svobodu (HOS). Typickým příkladem však zde je Československá sociální demokracie. Strana s bohatou historií, která vznikla již v 19. století a patřila mezi významné strany v období První republiky. Po komunistickém převratu roku 1948 byla násilně sdružena s KSČ. Po pádu komunistického režimu obnovuje svou činnost, k oficiálnímu obnovení činnosti dochází v březnu 1990, kdy se koná sjezd strany.

Pro začátky novodobé existence jsou pro stranu typické rozpory uvnitř strany, které probíhali mezi disidentským a exilovým křídlem. Důležité je dodat, že v období komunistické éry strana působí v exilu a to zcela samostatně (Cabada a Šanc, 2005). Prvním listopadovým předsedou strany se stal Jiří Horák, který byl v období komunismu exilovým funkcionářem strany. V čele s Jiřím Horákem strana razí markantně antikomunistickou politiku (Kunc, 2000).

Čtvrtým procesem je *transformace politických stran bývalé Národní fronty*. Mezi politické strany bývalé Národní fronty řadíme Československou stranu lidovou (ČSL) a Československou stranu národně socialistickou (ČSS), které lze vnímat jako strany s bohatou historií, jelikož obě tyto strany existovaly již v období první republiky. Po komunistickém převratu v únoru 1948 se stávají komponenty tehdejší Národní fronty a zároveň akceptují vedoucí úlohu KSČ. Po listopadu 1989 je tak prvotním cílem těchto stran očista od minulosti v komunistické éře a zároveň dát zřetelně najevo demokratickou minulost v prvorepublikovém období. Mezi strany bývalé Národní

fronty samozřejmě též řadíme Komunistickou stranu Československu (KSČ). Ta nesla plnou zodpovědnost za zločiny spáchané v letech 1948–1989. Po listopadovém převratu roku 1989 strana vylučuje zdiskreditované představitele, jako například Milouše Jakeše. Na následném sjezdu přijímá nový program, jehož klíčovou vizí bylo oprostít se od minulosti a vytvořit novou stranu, která bude razit cestu demokratického socialismu. Následné vývojové trendy této strany v devadesátých letech ukázaly, že tato cesta nebyla úspěšná a k zásadní přeměně nakonec nedošlo. V březnu 1990 mění strana název na KSČM (Cabada a Šanc, 2005). Závěrem lze dodat, že z perspektivy dlouhodobé orientace KSČM se strana prezentovala jako alternativa kapitalistického vývoje s cílem socialistického směřování státu (Gjuričová a Kopeček, 2008).

4.5 Parlamentní volby roku 1990

V prvních svobodných volbách do Federálního shromáždění konaných v roce 1990 s přehledem zvítězila uskupení, která se prezentovala negativně vůči komunistickému režimu a zároveň mu zasadila nepříjemnou ránu (Vodička a Cabada, 2007).

V českých zemích s přehledem vítězí OF. Vítězství pro OF znamená, že její poslanci obsadí nejvíce resortů ve vládě chartisty Petra Pitharta, který usedá do funkce premiéra (Fiala et al. 2003). OF získalo 53 % hlasů. Jasně vítězství OF podtrhává fakt, že druhá Komunistická strana Československa získala pouhých 13 %. Volebním lídrem Občanského fóra byl chartista Jan Urban (po vítězství OF opouští politický život). Na Slovensku slavilo vítězství hnutí Veřejnost proti násilí se ziskem 32 %. Oba vítězové voleb vytvořili koalici, která se těšila jasné většině ve Federálním shromáždění. Oba vítěze voleb též spojovaly znaky disidentství a boje proti komunistickému režimu. Koalici ještě doplnilo slovenské Křesťanské demokratické hnutí, jelikož slovenský vítěz voleb Veřejnost proti násilí neměl ve slovenské části Federálního shromáždění většinu hlasů (Vodička a Cabada, 2007).

Volby roku 1990 lze vnímat ve smyslu referenda týkajícího se vztahu společnosti vůči komunistické éře. Zřetelným znamením byl fakt, že po zcela jasném vítězství OF nastal konec konfliktu mezi reformními představiteli a představiteli komunistické strany (Fiala et al. 2003). Lze také konstatovat, že nastal konec tzv. hodiny ústavních právníků a dochází k nastolení politického systému, který již lze označit jako parlamentní a pluralitní (Adamski et al. 2001).

Pro legislativní období 1990-1992 byly hlavními trendy diferenciační a polarizační procesy. Jak Občanské fórum, tak Veřejnost proti násilí, je zažily rozdělení uvnitř svých uskupení. Občanské fórum se rozdělilo na několik skupin, z nichž nejvýznamnějšími byly Občanská demokratická strana (ODS) - liberálně konzervativní hnutí v čele s Václavem Klausem. A Občanské hnutí, které mělo ve svém čele Petra Pitharta s Jiřím Dienstbierem starším. Občanské hnutí můžeme charakterizovat jako liberálně sociální. Veřejnost proti násilí opustila skupina kolem Vladimíra Mečiara a založila Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS). Typickými znaky HZDS byly národní konzervatismus a pravicový populismus. Pro Česko bylo v tomto období typickým znakem to, že pravicové a proreformní síly nabíraly na síle, zatímco na Slovensku sílily nejen nacionální politické strany, ale také levicové politické strany. Diferenciační a polarizační procesy tak byly trendem tohoto období a postupně vedly k rozdělení Federace (Vodička a Cabada, 2007).

4.6 Parlamentní volby roku 1992 a rozpad Československa

V Česku zvítězila v parlamentních volbách konaných v červnu 1992 koalice ODS-KDS, na Slovensku zvítězilo Hnutí za demokratické Slovensko (Vodička a Cabada, 2007). Novinkou ve volbách v roce 1992 bylo to, že v platnost vstoupila novela volebního zákona do ČNR, kdy politická strana pro vstup do ČNR potřebovala získat minimálně 5 % hlasů. Strany, které se rozhodly kandidovat v koalici dvou stran, musely získat 7 % hlasů a strany, které kandidovaly v koalici tří stran 9 % hlasů. Pro vícečlenné koalice pak byla pro vstup do ČNR potřeba získat alespoň 11 % hlasů (Fiala et al., 2003).

Vítězství koalice ODS-KDS se ziskem 29,7 % hlasů znamenalo, že z ODS se stal hlavní následovník OF. Na ODS bylo nahlíženo jako na hlavního ručitele procesu transformace. Pozice ODS v Česku tak byla velmi silná (Cabada a Šanc, 2005). HZDS si ale před volbami vybuodovala natolik vynikající image, že měla dokonce na Slovensku ještě lepší pozici, než měla ODS v Česku. HZDS se prezentovala jako strana, která nejlépe zajistí životní standard, sociální jistoty, hospodářství země a má nejlepší koncept národního hospodářství. Největší podporu měla HZDS především u dělnického obyvatelstva, nízkou podporu mělo u voličů s vysokoškolským vzděláním. ODS měla největší sortu voličů mezi podnikateli a studenty, u dělníků či zemědělců byla podpora nižší (Vodička a Cabada, 2007).

Prezident Václav Havel 6. června pověřil předsedu ODS Václav Klause sestavením federální vlády. ODS měla ve Sněmovně národů 37 mandátů a chyběl jí tak pouhý jeden hlas ke garanci většiny v české části Sněmovny národů. Tato situace znamenalo pro ODS skutečnost, že potřebovala získat jednoho koaličního partnera ze Slovenska. Pro ODS bylo téměř nemyslitelné obejít HZDS i přesto, že na řadu problémových oblastí měla protichůdný názor, jelikož HZDS byla v ČSFR druhou nejsilnější stranou, která ve Sněmovně národu disponovala 33 mandáty. Pokud by se ODS rozhodla HZDS obejít, zbyla by pouze varianta spojenectví se všemi ostatními slovenskými stranami, to by znamenalo i s radikálními nacionalisty a komunisty, takže spojenectví s HZDS bylo jedinou akceptovatelnou variantou. Ve stejné situaci byla také HZDS. V případě, že by Václav Klaus vládu nesestavil, byl by pověřen Vladimír Mečiar jakožto předseda druhé nejsilnější strany sestavit vládu a v případě, že by chtěl obejít ODS, musel by se spojit se s komunisty a radikálně pravicovými republikány. ODS a HZDS tak musely utvořit koalici a to i přes to, že obě strany byly názorově velmi rozdílné. Velké názorové rozdíly mezi ODS a HZDS tak vedly k rozdělení Československa a oba předsedové svou dohodu o rozdělení Československa dokázali prosadit ve Federálním shromáždění (Vodička a Cabada, 2007).

Klíčovým faktorem, který vedl přímo k rozpadu Československa, bylo to, že při volbách vítězily v Česku a na Slovensku strany, které měly zcela odlišné politické směřování. Jako důsledek této skutečnosti deklarujeme hospodářské a sociální krize, které po listopadu 1989 nastaly. Potíže hospodářského typu byly na Slovensku silnější než v Česku a dokonce vedly k tomu, že Slovensko odmítlo tržně-hospodářské reformy. Tato skutečnost zvětšila rozdíly mezi chováním voličů z Česka a Slovenska (Vodička a Cabada, 2007).

Konec Československého státu byl zcela jednoznačně ztrátou pro oba národy a lze ho přičíst k transformačním nákladům (Stein, 2000).

Vývojovým trendem v českém stranickém systému v období 1992 až 1995 byla nestabilita. Příkladem nestability je například fakt, že řada poslanců změnila politický trikot, což mělo za následek to, že některé politické uskupení z tohoto důvodu rychle zanikají. Rychlým tempem se také měnily voličské preference jednotlivých stran. Ke stabilizaci dochází v období 1995 až 1996, kdy je tento vývojový trend ukončen (Fiala a Mareš, 1997).

Obecným trendem ve volbách v postkomunistických zemích v tomto období bylo to, že pro velkou část občanů bylo klíčových kritériem při rozhodování koho volit to, jaké jsou v jednotlivých stranách osobnosti. Například HZDS volilo 68 % voličů kvůli Vladimíru Mečiarovi a dalším. V první polovině 90. let se V. Mečiar se na Slovensku těšil velké důvěře mezi voličstvem, což potvrzovaly mnohé průzkumy veřejného mínění a častokrát skončil dokonce před Alexandrem Dubčekem. Sejně tak v Česku ODS volilo 52 % voličů kvůli Václavu Klausovi a osobnost Václava Klause se těšila největší důvěře mezi českými občany (Vodička a Cabada, 2007).

4.7 Parlamentní volby roku 1996

Volby do Poslanecké sněmovny v roce 1996 se konaly na přelomu května a června. O tom, kdo se stane vítězem těchto voleb, se rozhodovalo mezi dvojicí ODS a ČSSD. Znamenalo to, že se projevil vývojový trend českého stranického systému týkající se postupné stabilizace. ODS nakonec zvítězila se ziskem 29,6 % hlasů. Problematické pro ODS a strany bývalé koalice bylo, že nezískaly v Poslanecké sněmovně většinu, což znamenalo, že nebylo možné sestavit většinovou vládu. Rozběhla se tak řada jednání mezi jednotlivými stranami, které se do dolní komory parlamentu dostaly. Důležitým bodem jednání byla zavržená koalice mezi dvěma nejsilnějšími subjekty - ODS a ČSSD. Situace tak dospěla do stavu, kdy vzniká nakonec vládní koalice ODS, KDU-ČSL a ODA. Vzniklá vládní koalice samozřejmě byla menšinová a nakonec i získala důvěru. Pro novou koaliční vládu však byly typické vnitřní neshody, které kulminovaly zejména mezi ODS a KDU-ČSL. Další nepříjemností byly i vnitřní rozpory uvnitř ODS, například místopředseda J. Zieleniec kritizoval roku 1997 Václava Klause. Důvodem kritiky byl tehdejší hospodářský propad, kdy se J. Zieleniec stavěl kriticky k politickým metodám tehdejšího předsedy ODS. Roku 1997 situaci vyostřily nejasnosti týkající se regulérnosti financování ODS. V listopadu 1996 podali demisi ministři z řad KDU-ČSL a ODA a paralelně s tím ministři z ODS tlačili na V. Klause, aby učinil rozhodnutí opustit vládu a dokonce i post předsedy strany. Předseda vláda V. Klaus nakonec učinil rozhodnutí podat demisi, která znamenala definitivní konec této vlády (Cabada a Šanc, 2005).

Po volbách roku 1996 byla zajímavá pozice KDU-ČSL, která dokončila hledání své optimální pozice uvnitř stranického systému tím, že se posunula do politického středu. Tato situace znamenala, že z pohledu druhé nejsilnější strany ČSSD se stala přijatelným

koaličním partnerem bez ohledu na to, zda vyloučí či nevyloučí variantu koalice s pravicovou ODS. Pro KDU-ČSL to znamenalo zisk největší koaličního potenciálu mezi stranami pohybujícími se v českém stranickém systému (Fiala et al., 1998). Tento fakt je zmíněn zejména proto, že KDU-ČSL díky tomu získala v tomto období možnost stát se stranou, která bude součástí vlády bez ohledu na to, jestli volby vyhraje ODS nebo ČSSD. Velké pozitivum pro KDU-ČSL tak spočívá v tom, že může dobře prosazovat svůj program, což lze vnímat jako velmi pozitivní efekt z pohledu této strany.

Lze tedy konstatovat, že volby roku 1996 prokázaly vývojový trend, kterým je konsolidace systému stran, jež byl nastolen již roku 1992. Zároveň s tím se snižoval nejen počet parlamentních stran, ale i celkový počet existujících stran. Proces konsolidace každopádně zažívá narušení roku 1997, za kterými stály výše zmíněné hospodářské i politické problémy a také rozštěpení uvnitř nejsilnějšího českého politického subjektu ODS (Vodička a Cabada, 2007).

Ačkoliv je práce věnována zejména volbám do poslanecké sněmovny, je potřeba zmínit vznik horní komory parlamentu - Senátu. Senát je důležitou pojistkou pro českou demokracii.

Volby do Senátu konaly poprvé právě v roce 1996 a bylo při nich zvoleno všech 81 senátorů v dvoukolém většinovém systému. Nejúspěšnější byla ODS, která v těchto volbách zvítězila a obsadila 32 senátorských křesel. Při následných senátních volbách v roce 1998 se poprvé obměňovala třetina Senátu. Vítězství v těchto volbách slavila Čtyřkoalice, vzniklá ze stran KDU-ČSL, Unie svobody, Občanské demokratické aliance a Demokratické unie (Vodička a Cabada, 2007).

4.8 Předčasné parlamentní volby roku 1998

Předčasné volby, které se konaly v červnu roku 1998 a přinesly vítězství ČSSD. ČSSD získala zisk 32,3 % hlasů od voličů. Na druhém místě skončila ODS. Do Poslanecké sněmovny se kromě těchto dvou stran ještě dostala KSČM, dále pak KDU-ČSL a také US, která byla novou stranou. Následná jednání věnující se vzniku nové vlády byla komplikovaná, jelikož bylo možné, vytvořil několik různých koalic. Tehdejší předseda sociálních demokratů Miloš Zeman byl pověřen prezidentem republiky Václavem Havlem sestavením nové vlády. Představa byla taková, že vládní koalici utvoří společně právě s lidovci a US, nicméně US si zarputile stála za názorem, že s ČSSD do vlády

nepůjde. Tato jednání tak zkrachovala (Cabada a Šanc, 2005). Tato situace znamenala, že sondáže o povolební situaci zahájil předseda ODS Václav Klaus (Fiala et al. 2003). Pokus o vytvoření vlády s KDU-ČSL a US ze strany ODS také zkrachoval, jelikož lidovci s US odmítli akceptovat podmínky případné koaliční smlouvy (Cabada a Šanc, 2005). V. Klaus totiž přišel s podmínkami, že nikdo z členů případné vlády nebude kritizovat rozhodnutí vlády, aniž by předtím předložil demisi. Koaliční smlouva tedy musela zřetelně vymezit podmínky, za kterých je možné koalici opustit a tím představitelé lidovců a US intenzivně nesouhlasili. Obě strany však přesto měly ochotu podílet se na vládě nadále, podmínkou však bylo, že její součástí nebude V. Klaus a nabízely variantu vlády menšinové s ODS. ODS to však odmítla (Fiala et al. 2003).

Volby do Poslanecké sněmovny roku 1998 ukázaly vývojový trend týkající se určité redukce relevantních formací. V Poslanecké sněmovně totiž usedli zástupci pěti stran. Malé strany totiž nedokázaly zaplatit volební kauce a tím pádem jim nebyli vytištěni volební lístky. Ve volbách tak mezi sebou soupeřilo nakonec 13 subjektů (Fiala et al., 2003).

4.8.1 Opoziční smlouva

Vyjednávání o nové vládě se tak dostala do situace, kterou lze označit jako patovou. K vyřešení této situace se nakonec postavily dvě nejsilnější uskupení ČSSD a ODS. V polovině července 1998 podepsaly smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí, která je známá pod názvem Opoziční smlouva. (Cabada a Šanc, 2005).

Opoziční smlouva umožnila vznik menšinové vlády ČSSD s podporou ODS. ODS získala nárok na posty předsedů obou komor Parlamentu a obě strany následně při ustavování orgánů Parlamentu postupovaly při vzájemné dohodě. Jedním z bodů smlouvy byl závazek, který deklaroval, že ani jedna ze stran nevyvolá hlasování o nedůvěře vládě a též nezužítkuje ústavních možností vedoucích k rozpuštění Poslanecké sněmovny a zároveň takové tahy nezískají podporu při hlasování (Fiala et al. 2003).

Uzavření opoziční smlouvy lze charakterizovat jako překvapivé řešení celé situace a její uzavření vyvolalo negativní emoce v táborech ostatních politických subjektů. Negativně ji vnímala i část veřejnosti (Cabada a Šanc, 2005).

Opoziční smlouva také značně ovlivnila orientaci stranického zápasení v období let 1998 až 2002. Terčem kritiky se stala zejména v KDU-ČSL a US, ale také ve stranách

ODA a DEU, které sice byly stranami neparlamentními, nicméně tato čtveřice stran zareagovala tak, že utvořila tzv. Čtyřkoalici a společně kandidovaly do senátních voleb v roce 1998. Hlavní náplň kritiky opoziční smlouvy v podání Čtyřkoalici spočívala v kritice, že opoziční smlouva je ohrožující faktor pro demokratické instituce České republiky (Fiala et al. 2003).

Hlavním cílem Čtyřkoalice spočívala v tom, že chtěla zabránit dvojici ODS a ČSSD v zisku ústavní většiny v Senátu. Senátní volby pro Čtyřkoalice sice dopadly úspěšně, získala v nich nejvíce mandátů ze všech zúčastněných subjektů, nicméně duo ODS a ČSSD si dokázalo ústavní většinu v Senátu udržet, nutno podotknout, že těsným způsobem (Fiala et al. 2003).

Bývalí studentští vůdci z období Sametové revoluce na podzim roku 1999 zveřejnili výzvu - Děkujeme, odejděte! Hlavním předmětem kritiky byl stav České republiky, který prezentovali jakožto politický i morální marasmus, který vznikl v důsledku arogance moci. Bývalí studentští vůdci zároveň vyzvali představitele ODS a ČSSD k odstoupení z funkcí. Představitelé dvou nejsilnějších stran však tuto výzvu neakceptovali a Sdružení Děkujeme odejděte se nedokázalo prosadit. V neposlední řadě je dobré zmínit, že s touto výzvou sympatizoval také tehdejší prezident Václav Havel (Cabada a Šanc, 2005).

Podzim 1999 se tedy nesl ve znamení politické krize. Nespokojenost s Opoziční smlouvou vyjádřila také část ODS a přišla s novým návrhem vytvořit tzv. duhovou koalici, na které se budou podílet všechny parlamentní strany. S tímto návrhem ale nesouhlasila Čtyřkoalice a ČSSD se rozhodla pro další působení menšinového kabinetu v mezích Opoziční smlouvy (Cabada a Šanc, 2005). Ke stabilizaci politické situace nakonec v lednu 2000 vedl tzv. toleranční patent. Jednalo se o komplex dohod, ke kterému vedla jednání mezi ODS a ČSSD. Jednou z dohod, kterou toleranční patent vymezoval, bylo společné stanovisko obou partnerů týkající se vstupu ČR do Evropské unie (Fiala et al. 2003).

5 POLSKO

Polsko stejně jako Československo, bylo součástí sovětské sféry vlivu již od konce druhé světové války a to jako výsledek uspořádání poválečné Evropy na základě jednání světových velmocí na Jaltské konferenci. Roku 1956 proběhl v Polsku masový protest proti komunistické vládě a Polské lidové republice. Protest byl nakonec krvavě potlačen a naděje na pád komunistického režimu tím skončily.

Naděje na pád komunistického režimu v polské společnosti ožívají v 80. letech, kdy se v Sovětském svazu roku 1985 po smrti K. U. Černěnka stává generálním tajemníkem KSSS Michail Gorbačov. V éře M. Gorbačova se začínají objevovat nové rysy politiky vůči satelitním zemím. Sovětská ekonomika byla ve špatném stavu a velmi zaostávala za Západem. M. Gorbačov se rozhodl pro reformu systému, která nakonec vyústila v postupný, ale nezadržitelný pád komunistických režimů v celém sovětském bloku.

5.1 Faktory konce komunistického režimu v Polsku

V této kapitole bude nastíněno, jaké události vedli k pádu komunistického režimu v Polsku. Důležité zde bude také charakterizovat, o jaký typ přechodu k demokracii se v Polsku jedná.

5.1.1 Solidarita

Důležitý moment pro pád komunistického režimu v Polsku nastává ještě pár let předtím, než se M. Gorbačov stává generálním tajemníkem KSSS.

Dne 31. srpna 1980 vzniká nezávislé samosprávný odborový svaz (NSZZ) Solidarita, které si přeje důstojnost pracujícího člověka, bojuje za právo na historickou pravdu či za práva národní a pracovní. (Chwalba, 2009). Solidarita se v období osmdesátých let stává alternativou ke komunistickému režimu. Lze ji charakterizovat jako silné opoziční hnutí, jehož význam během osmdesátých let postupně sílí. Toto tvrzení potvrzuje fakt, že hnutí bylo velmi široké, sympatizovaly s ním masy lidí a lze ho označovat za hnutí masové. Pozice, kterou tak má hnutí Solidarita v Polsku v období osmdesátých let, je v kontextu ostatních zemí Sovětského bloku zcela jedinečná. Členskou základnu hnutí tvořili zejména dělníci. Hnutí též podporovali představitelé z řad církve. Postupně se k hnutí přidávali různí intelektuálové. V této souvislosti se

nabízí srovnání se situací v Československu, kde intelektuálové byli těmi, kdo opoziční strukturu budovali a postupně ucelovali (Ženíšek, 2006). NSZZ Solidarity buduje ke státním institucím své různé alternativy v řadě různých oblastí (kulturní, sociální či vědecká oblast). Velmi aktivní je také v publikaci letáků knížek či novin, publikace samozřejmě probíhá v ilegalitě (Chwalba, 2009).

Vznik silné opoziční síly nebyl jediným znakem formujícím se v Polsku v 80. letech. Typické pro toto období bylo i slábnutí komunistického systému. Polská sjednocená dělnická strana (PZPR) postupně ztrácela na své moci. Velmi problematické bylo pro PZPR to, že si nedokázala udržet pozici mezi studentstvem. Pro studenty přestal mít komunismus důležitost. Tento aspekt se projevoval i na univerzitách, které se stávaly místem svobody, zejména ve větších městech (Chwalba, 2009).

5.1.2 Špatná ekonomická situace

V období osmdesátých let v Polsku se také zhoršovala ekonomika státu. Začalo se méně investovat, docházelo k poklesu reálných příjmů, horší to bylo také se zásobováním obchodů či chyběly různé náhradní díly a bylo jasné, že dochází k destrukci centrálně řízené ekonomiky státu. Lze konstatovat, že centrálně řízení systém ekonomiky státu se bezprostředně hroutil (Chwalba, 2009).

5.1.3 Katolická církev

Další událost, která měla na komunistický systém velký vliv, bylo zvolení kardinála Karola Wojtyły papežem. K. Wojtyła (přijal jméno Jan Pavel II.) byl zvolen papežem roku 1978, tedy o dva roky dříve než vzniklo odborové hnutí Solidarity. Návštěvy Polska Jana Pavla II. měly na polskou společnost obrovský vliv a setkávaly se s velkou popularitou. Pro komunistický režim to byla bezpochyby velká rána (Chwalba, 2009). Například druhá papežova návštěva Polska, která se konala roku 1983, byla velmi zdařilá. Návštěva byla naplánovaná na osm dní a zúčastnily se jí miliony věřících. S výbornou organizací této pouti byl spokojený také samotný Vatikán. Episkopát dal zároveň najevo svůj vliv směrem k radikálním opozičním představitelům (Kosman, 2011). Velké popularitě se též těšily, například nové církevní časopisy, jež přinášely necenzurované zprávy (Chwalba, 2009).

5.2 Pád komunistického režimu

V druhé polovině osmdesátých let je již pád komunistického režimu na spadnutí. Podzemní působení nepovolených odborů bylo ukázkou toho, že útlak vůči opozici je nefunkční a roku 1986 tak dochází k situaci, kdy jsou propuštěni političtí vězni a tuto událost lze označit jako počátek zahájení politiky liberalizace (Fiala et al. 2003). Roku 1988 dochází k dalším důležitým událostem, které vedly k pádu komunistického režimu - jarní stávky z roku 1988. Tyto stávky se odehrály v řadě různých polských měst a také v Gdaňské loděnici. Hlavním poselstvím těchto stávek byla potřeba obyvatel Polska něco změnit. Zároveň se slábnoucí vláda po těchto stávkách rozhodla vyjednávat se Solidaritou, roku 1988 se uskutečnila televizní debata, kde proti sobě stáli, Lech Walesa a Alfred Miodowicz. Debatu s přehledem ovládl Walesa a oznámil pořádání společných debat vlády s opozicí, které jsou známy jako jednání u tzv. kulatého stolu (Chwalba, 2009).

Těchto jednání se účastnili zástupci Solidarity i zástupci komunistické státní moci, a to v období od 6. února do 5. dubna 1989. Jednání přinesla první změny v komunistické ústavě, která platila od roku 1952. Zlomovým okamžikem byl vznik tzv. dubnové novelizace ústavy Polské lidové republiky. Ta byla schválena 7. dubna 1989 a díky ní vznikají zcela nové ústavní instituce. Dochází k zrušení státní rady, kterou nahrazuje prezident republiky. Prezident republiky je jednohlavou institucí s řadou kompetencí. Nově je také ustanoven Senát jakožto druhá komora parlamentu. Kompetence Senátu jsou menší než kompetence prezidenta. Ustanoveno je též Národní shromáždění, které volilo prezidenta (později je prezident volen v přímých, dvoukolových volbách). Vláda je nově volena Sejmem, dolní komorou parlamentu. Nově také vzniká funkce ombudsmana. Pro budoucí politický vývoj byly podstatné nové články ústavy, které stanovily hlavní principy parlamentních voleb. Dubnová novelizace tedy přináší důležité a podstatné změny, co se nejvyšších státních orgánů týče (Cabada et al. 2008).

Díky dohodám u kulatého stolu se konaly volby do Sejmu (dne 4. června 1989) podle nového volebního systému a mohla se jich účastnit i opozice. V tehdejší východní bloku se tak jednalo o přelomovou věc a zcela zásadní novinku. Výsledky voleb dopadly pro opoziční Solidaritu velice dobře a lze konstatovat, že Solidarita zaregistrovala zřetelný úspěch a voliči tedy podpořili změnu. Velmi výrazný úspěch

Solidarity potvrzuje fakt, že získala všechny mandáty, které lze získat svobodnou volbou do Sejmu (161 mandátů) a též získala 99 ze 100 možných senátorských křesel. Důležitým datem je 24. srpna 1989, kdy je jeden z vůdců opozice - Tadeusz Mazowiecki - jmenován premiérem. Následně došlo k sestavení nové vlády a můžeme říci, že vláda premiéra Mazowieckého byla původcem procesu nejen transformace státu, ale i ekonomiky či infrastruktury (Chwalba, 2009).

První nekomunistický premiér nejen v Polsku, ale v celém východním bloku, znamenal pro Poláky velkou šanci stát se suverénním a demokratickým státem. I přesto se nová vláda setkala s kritikou. Polici z pravicového spektra jí vyčítali, že blokuje vyrovnání se zločiny předchozího systému či že nebrání státní bezpečnosti v ničení stranických dokumentů (Chwalba, 2009).

K samotným volbám roku 1989 je důležité dodat, že ačkoliv se jich mohla zúčastnit opozice, definovat je jako zcela svobodné nelze. Zlegalizovaná opozice se totiž na bázi dohod u kulatého stolu mohla ucházet maximálně o 35 % mandátů v Sejmu. Zřetelným úspěchem se bezesporu stalo, že Solidarita dokázala všechny tyto mandáty získat (Bankowicz, 2000).

5.3 Typy přechodu

Polsko, které se demokratizovalo v rámci třetí demokratizační vlny, lze dle Huntingtonovy typologie přechodů začlenit do tzv. přeměny. Abychom mohli přechod k demokracii v Polsku označit za přeměnu, je důležité, aby došlo k vyjednávání mezi vládnoucí komunistickou mocí a představiteli opozičních sil. K této skutečnosti v Polsku také došlo, jelikož představitelé opoziční Solidarity vedli vyjednávání s představiteli PZPR. Tyto vyjednávání se nesla v duchu pokojné atmosféry. Právě představitelé PZPR, kteří se rozhodli vyjednat se Solidaritou, byli reprezentanti reformátorského křídla. Toto křídlo mělo ochotu vyjednat. Zároveň je třeba dodat, že Solidaritu v procesu vyjednávání zastupovali reprezentanti umírněného křídla, které vedl klíčový reprezentant uskupení L. Walesa.

Pro přeměnu je typické a charakteristické, že ji doprovází různé typy demonstrací či stávek. To je také případ Polska, kde jak již bylo výše zmíněno, proběhly roku 1988 tzv. jarní stávkami. Jarní stávkami jsou tedy dalším důkazem pro tvrzení, že se jedná o tzv. přeměnu

Při aplikaci typologie přechodů Karlové a Schmittera je závěr takový, že nejvhodnější variantou pro polský přechod k demokracii je reforma. Důležité jsou zde jarní stávky z roku 1988, za kterými stála opoziční Solidarita, jelikož právě ty přiměly PZPR k vyjednávání se Solidaritou. Stručně řečeno iniciátorem změn zde byli nespokojení občané, kteří se účastnili jarních stávek - přechod byl vyvolán zdola. V Polsku zároveň nedochází k žádné agresi, naopak zástupci PZPR a Solidarity vedli vyjednávání u kulatého stolu.

5.4 Etapizace přechodu

Etapy přechodů dle A. Przeworskeho jsou pro použití na příkladu Polska velmi vhodné. Ke konci komunismu se totiž v Polsku schylovalo, delší časový úsek, například legální vznik Solidarity v roce 1980 lze bezesporu vnímat jako projev liberalizace. Klíčovým rokem pro liberalizaci je však rok 1986, kdy došlo k propuštění politických vězňů. Fiala et al. (2003) uvádí, že se jedná o počátek zahájení politiky liberalizace.

Jako ukončení procesu liberalizace lze charakterizovat vývoj v roce 1988, v tomto roce Solidarita přiměla PZPR k vyjednávání. Roku 1989 dochází k vyjednání u kulatého stolu mezi oběma tábory. Vyjednávání u kulatého stolu jsou již projevem demokratizační fáze, to znamená, že demokratizace nastává v Polsku roku 1989 a zároveň navázala na fázi liberalizace.

Zde je patrný rozdíl ve srovnání s Československem, kde obě fáze splývaly dohromady, zatímco u Polska vidíme, že v jeho vývoji směrem k demokracii jsou obě tyto fáze nejen zcela viditelné, ale také na sebe notně navazují.

Model D. Rustowa vymezuje tři fáze, první fáze je přípravná a v kontextu situace v Polsku ji lze vzhledem k výše popsaným událostem, chápat bezesporu jako vznik Solidarity, která při svém vzniku za žádných okolností neuvažovala o scénáři, že by vystřídala u moci představitele komunistické moci. Hnutí Solidarita si například přálo reformy demokratického charakteru, ale nikoliv usednout do vedení státu. Rozhodující fáze v Polsku probíhá způsobem vyjednávání u kulatého stolu. Právě vyjednávání u kulatého stolu zapříčinila volby roku 1989, z nichž vzešla vláda premiéra Mazowieckého. Tuto situace lze dle modelu D. Rustowa charakterizovat jako závěrečnou uvykací fázi.

5.5 Zrození nového demokratického státu.

Důležitým datem je 29. prosince 1989, kdy vzniká tzv. prosincová novelizace ústavy, která zapříčinila změnu politického systému jakožto celku. Dochází ke změně názvu státu a z Polské lidové republiky se stává Polská republika. Důležitým aspektem je, že z ústavy mizí kompletně celá komunistická ideologická preambule. Hlavním ústavním principem se stává princip právního státu. Novela rovněž instalovala plnohodnotný politický pluralismus. Dochází k zrovnoprávnění všech forem vlastnictví a zaručuje se svoboda ekonomické činnosti (Cabada et al. 2008).

Režim v období 1989-1990 lze stručně charakterizovat jako přechodný režim, jehož definice je sporná. Po roce 1990 lze říci, že se režim vyvíjí k režimu poloprezidentskému. Roku 1990 se Lech Walesa stal prezidentem, který byl kompetenčně silným prezidentem. Walesa uplatňoval svoje pravomoci ve vztahu k vládě, parlamentu a dalším ústavním institucím (Cabada et al. 2008).

Co se vývoje ústavy týče, důležitá událost nastává roku 1992, kdy dochází ke schválení tzv. malé ústavy. Malá ústava je ústavním zákonem, který stanovuje principy fungování mocenských institucí a též vytyčuje vztahy mezi těmito institucemi. Dne 17. října 1992 byl přijat tento ústavní zákon o vzájemných vztazích mezi výkonnou a zákonodárnou mocí a též o místní samosprávě. Režim v roce 1992 lze charakterizovat jako poloprezidentský, ačkoliv prezident Lech Walesa byl spíše příznivcem režimu prezidentského, rozhodl se nakonec učinit kompromis s parlamentními politickými stranami ohledně režimu parlamentního. Malá ústava nepochybně měla řadu různých nedokonalostí, klíčové ale je, že zformovala mechanismus moci, který měl pozitivní účinek na efektivnost politického systému. Malá ústava tedy představovala určitý progres, nicméně se však nejednalo o plnohodnotnou ústavu (Kubát, 2005).

Plnohodnotná ústava byla schválena až roku 1997, konkrétně 2. dubna. Prezident republiky vyhlásil ústavní referendum, kterého se nakonec zúčastnilo 42,86 % Poláků (Kubát, 2005). Pro schválení ústavy se nakonec v referendu rozhodla nadpoloviční většina občanů a ústava byla přijata.

Tento fakt znamenal, že z Polska se z pohledu demokratické perspektivy stala konsolidovaná demokracie, jelikož občané Polska se v referendu svobodně rozhodli přijmout demokratické procesy za své (Kubát, 2003). Ústava se skládá z preambule, 13 kapitol a 243 článků. Polsko je tedy demokracií, kterou lze označit jako zastupitelskou,

kteřá má volný mandát a také určité prvky přímé demokracie, jako například zmíněné referendum (Cabada et al. 2008).

5.6 Situace před parlamentními volbami 1991

Jak již bylo v bakalářské práci zmíněno, v květnu 1989 proběhly v Polsku volby, kterých se mohla zúčastnit i opozice a jednalo se tedy o přelomovou událost. Opoziční hnutí Solidarita v těchto volbách nakonec zaznamenalo výrazný úspěch.

Hnutí Solidarita v čele s Lechem Walesou nejenže se stalo faktickým vítězem těchto voleb, ale zároveň přineslo určité poselství naděje i pro další státy tehdejšího východního bloku. Proto politickou historii Polska v 80. letech lze chápat jako souboj dvou politických uskupení, tedy PZPR a Solidarity (Fiala et al. 2003).

Nezdar PZPR ve volbách v roce 1989, vznik vlády s opozičním předákem v čele a vypuzení ministrů PZPR na konci roku 1989 vedl k nevratnému konci strany, která vládla v Polsku bezmezně od roku 1948. Na začátku roku 1990 se konal sjezd PLZR a pro něj byly klíčové dvě události: jednak ukončení aktivity strany a vznik nového uskupení. Nové uskupení bylo samozřejmě levicové a dostalo název Sociální demokracie Polské republiky (SdRP). Příznačným faktorem bylo to, že ho zformovali představitelé z řad umírněných reformátorů. V čele umírněných reformátorů byl budoucí prezident Polska Andrej Kwasniewski. SdRP také oznámila, že jejím cílem je být moderní sociálnědemokratickou formací. Další podstatnou věcí bylo zavržení hrubých chyb, které se odehrály v období komunismu (Fiala et al. 2003).

Cílem vzniku strany ale nebylo dostat se k moci, nýbrž zabezpečit zájmy svého tzv. soudružského holdingu, jelikož bývalí předchůdci v čele státu se chtěli vyhnout potrestání. Stručně řečeno hlavní cíl SdRP byla obrana proti dekomunizaci a zároveň před lustracemi a marginalizací. Důležité samozřejmě také bylo stát se účinně fungující stranou, která bude schopna vést předvolební kampaně. Předsedou Nejvyšší rady strany se stal Aleksander Kwasniewski a generálním tajemníkem Leszek Miller. Oba aktivně působili v politice v éře komunismu. PZPR předala SdPR majetek a postupně se z SdPR stala strana, která čítala několik desítek tisíc členů a zároveň byla ekonomicky zabezpečená. Již roku 1990 byla vidět stabilizace starých struktur. Důležitým faktorem v těchto procesech byl generál Jaruzelski, který podporoval struktury PZPR. V červenci 1991 tato strana ještě zesílila, jelikož dokázala kolem sebe shromáždit řadu organizací a sdružení (například Svaz polských učitelů), což vedlo ke vzniku koalice s názvem

Spojenectví demokratické levice (SLD). V neposlední řadě je ale důležité zmínit fakt, že v Polsku se na rozdíl od jiných postkomunistických států, neobnovila komunistická strana (Chwalba, 2008).

Alternativou celého postkomunistického spektra, byl od roku 1989 postsolidaritní tábor, který navazoval na tradici bojů s komunismem. V období 1989-1990 získal podobu jednotného útvaru s názvem Občanský výbor (KO), který představoval politickou reprezentaci odborového svazu a hnutí Solidarita. Solidaritní poslanci v Sejmu a také senátoři v Senátu, přijali název Občanský parlamentní klub (OKP). OKP nebyla stranou, nýbrž seskupením, které spojovalo solidaritní opozici z období komunismu. Situace v OKP postupně vedla ke střetům v seskupení, jelikož se začaly projevovat názorové rozdíly. V čele solidaritní levice byly Adam Michnik a Bronislaw Geremek, kteří měli za cíl budovat liberální a sekulární stát. Byly podporovateli premiéra Mazowieckého a velké nebezpečí spatřovali v nacionalismu, antisemitismu či v „*polském zpátečnictví*“. Spojencem solidaritní levice se stali postkomunisté ze SLD. Tato situace byla nepřijatelná pro stoupence křesťanských demokratů, konzervativců a národovců v OKP. Postupně tak docházelo k napětí v tomto uskupení, například politici Olszewski, Macierewicz a bratři Kaczynští, kteří reprezentovali národovecké a konzervativní názory, kritizovali liberálně levicové křídlo v OKP a snažili se o to, aby OKP nakonec neovládlo. Ovládnout OKP se nepodařilo ani pravici. V tomto období také dochází ke konfliktům OKP s NSZZ Solidarita, které zapříčiní to, že Lech Walesa se zasadí o to, že OKP musí rezignovat na název Solidarita. Jako začátek konce OKP můžeme označit den 24. června 1990, kdy došlo k jeho zasedání. Typickým znakem tohoto zasedání se stala řada hádek, ostrých vyjádření a také nespravedlivých slov. Bylo zcela jasné, že konec OKP je nevyhnutelný. Jedním z důvodů konce, je skutečnost, že její cíl, kterým byl boj s komunismem, se vytratil a tím pádem již neexistoval společný nepřítel, který by toto uskupení sjednocoval. OKP také nepřišla s vizí do budoucna, která byla pro občany III. republiky důležitá. V listopadu 1990 už působilo v OKP pouze osm politických stran. Do října 1991, kdy byly na programu nové volby, bylo v OKP pouhých 105 poslanců a většina senátorů. Faktem je, že již na podzim roku 1989 začali různí politici OKP opouštět a přecházet do jiných táborů. Lze říci, že pocit pospolitosti, kterým bylo, postsolidaritní uskupení charakterizováno, se vytratil. Rozpad OKP urychlil i samotný Walesa, který chtěl z Polska udělat prezidentský stát, můžeme

tedy říci, že za rozpadem stála tzv. válka nahoře. Následkem bylo, že lidé ztratili důvěru k autoritám (Chwalba, 2008).

5.7 Parlamentní volby roku 1991

Dne 21. října 1991 se konaly parlamentní volby, které byly již zcela soutěživé (Hloušek, Kopeček 2004: 185). Pro volební systém z roku 1991 jsou charakteristické silné proporční účinky. Důležitým faktorem pro volební systém bylo, že nedeformoval volební výsledky směrem k profitu velkých politických stran, což znamenalo, že menším stranám poměrně zjednodušil cestu, jak se dostat do Sejmu (Kubát, 2005). Sejm tak nakonec obsadilo 29 různých politických uskupení. Vládní koalice byla nakonec zformována dvojicí stran SLD a PSL (Hloušek a Kopeček, 2004). Skutečnost, že v Sejmu usedli představitelé reprezentující 29 různých politických uskupení a stranický systém byl zároveň silně fragmentovaný, znamenalo, že bylo v podstatě nemožné, aby Sejm vykonal svůj cíl. Cílem bylo, aby vláda vykazovala prvky stability a celé funkční období zároveň pracovala a zformovala většinu. Výsledek však byl zcela očekávaný, došlo k rozpuštění Sejmu. Předčasné volby se konaly roku 1993 (Kubát, 2005).

Závěrem lze konstatovat, že pro období 1991 až 1993 je typickým znakem vytvoření tzv. rozptýleného multipartismu, ve kterém se neobjevuje žádná strana, která by dokázala zcela dominovat. Politické strany, které byly v Sejmu po volbách v roce 1991, si ideologicky nebyly nijak výrazně vzdálené a stranický systém zároveň neobsahoval žádné významné antisystémové uskupení. Neobjevila se také štěpící osa demokracie - tedy návrat k autoritarismu, jelikož SLD souhlasilo s demokratizací a akceptovalo ji. S určitou mírou ostražitosti ale lze tvrdit, že převažovaly určité sklony rivality mezi politickými stranami (Kubát, 2005). V rámci politické konfliktní linie se v tomto období pomalu vytrácí konflikt demokracie proti komunismu. Hlavní politickou konfliktní linií rázem představují problémy, které se týkají nejen politického režimu či charakteru demokracie, ale také modelu tržního hospodářství. V důsledku pluralizace Solidarity dochází k situaci, kdy rozměry politické soutěže vytyčovaly konflikty politického a socioekonomického charakteru (Fiala et al. 2003).

5.8 Parlamentní volby roku 1993

Roku 1993 došlo k uskutečnění volební reformy, která měla stanoven jednoznačný cíl, zabránit tomu, aby nedošlo opět ke stavu z období 1991 až 1993. Cílem bylo zredukovat fragmentaci a zabránit tomu, aby do Sejmu pronikly politické strany, které lze chápat

jako efemérní. Dochází tak například k zavedení volební klausule. Posílené jsou větší politické subjekty (Kubát, 2005). Nová volební klausule stanovila, že politické strany musejí překonat 5 % hranici hlasů pro vstup do Sejmu, koalice následně 8 % hranici (Kubát, 2005). Situace tak měla za následek, že se do Sejmu dostává pouze šest politických stran, takže je tu velký rozdíl oproti chaotickému stavu, který byl v Polsku po volbách v roce 1991. Do Sejmu zasedají Spojenectví demokratické levice (SLD), Polská lidová strana (PSL), Unie svobody (UW), Konfederace nezávislého Polska (KPN), Unie Práce (UP) a Bezpartijního bloku pro podporu reforem (BBWR) (Fiala et al. 2003). Neúspěchem skončily volby pro strany postsolidaritní, které se z větší části do Sejmu nedostaly - důvodem je 5 % klausule. Strany reprezentující postsolidaritní tábor doplatily ve volbách na výraznou rozpolcenost pravice, vzhledem k tomu, že levice byla sjednocená a nemohla ji tak konkurovat (Kubát, 2010).

Roku 1993 volby vyhrála SLD, obdržela více než 20% hlasů a chopila se moci. Utvořila koalici s lidovci z PSL. Argumenty pro vítězství ve volbách jsou jednak nostalgické vzpomínky řady voličů, ale také efektivní organizace a disciplína. Další argument pro vítězství SLD je bezpochyby nový volební systém do Sejmu. Ve společnosti se po tomto výsledku voleb objevil také strach z návratu starých pořádků, jako například návrat cenzury či lístky na zboží. Nakonec se ukázalo, že strach byl zbytečný, jelikož SLD uznávala demokratický režim. Faktem je také to, že i kdyby SLD tajně toužila po návratu starých pořádků, tak by takový proces již stejně nebylo možné zrealizovat (Chwalba, 2008).

Období po parlamentních volbách v roce 1993 je již v porovnání s obdobím po předchozích volbách stabilnější. Důkazem pro lepší stabilitu je to, že vládní složení sil se udrželo v téměř stejné politické formě po celé funkční období. Časté výměny vlád, které lze označit u Polska jako charakteristické, se ale zcela nevytratili, jelikož v období 1993 až 1997 se v Polsku vystřídá nakonec pět vládních kabinetů. V této souvislosti je ale potřeba zdůraznit, že změny ve vládě byly výlučně drobných pohybů resortů mezi politickými uskupeními. První vládu sestavil předseda PSL Waldemar Pawlak, která byla ve vládní koalici. Nezbytné je dodat, že všech pět kabinetů reprezentovali ministři SLD, PSL doplnění o ministry nezávislé (Kubát, 2000).

V letech 1994 až 1996 dochází také k zajímavému zlomu uvnitř postsolidaritního tábora, jelikož jeho přední představitelé si uvědomují situaci, že pokud budou pokračovat spory a postsolidaritní tábor bude nejednotný, dojde v následujících volbách

k dalšímu volebnímu neúspěchu. Vůdčí představitelé razí cestu, že je potřeba sjednotit přinejmenším základní proudy postsolidaritního tábora. V červnu 1996 tak vzniká nové politické uskupení, které nese název Volební akce Solidarita (AWS) a stává se vážným rivalem pro SLD (Chwalba, 2008).

5.9 Parlamentní volby roku 1997

AWS roku 1997 vítězí ve volbách a společně s UW, vytvoří novou vládu a do křesla premiéra usedá Jerzy Buzek (Chwalba, 2008). Tyto volby stvrdily vývojový trend týkající se ještě silnějšího směřování směrem ke koncentraci systému stran. Místa v Sejmu obsadilo pět politických uskupení – Volební akce solidarita (AWS), Unie svobody (UW), Spojenectví demokratické levice (SLD), Polská lidová strana (PSL) a Hnutí za obnovu Polska (ROP). Vítězná AWS získala 33,8 % hlasů od voličů (Fiala et al. 2003). AWS vytvořila koalici s UW a tato situace znamenala dominanci pravo-středové formace (Fiala et al. 2003). Na těchto skutečnostech tak můžeme konstatovat, že do čela státu se vrací představitelé reprezentující postsolidaritní tábor. Na výsledcích voleb lze charakterizovat to, že polský stranický systém již není tak rozptýlený, jak tomu bylo v minulosti. Jednoznačně lze pozorovat proces konsolidace stranického systému, jelikož na výsledcích voleb je jasně vidět, že se v nich vyprofilovaly dvě silná uskupení: pro pravicového voliče se nabízí volba AWS, pro voliče levicově orientovaného volba SLD. V porovnání s předchozími volbami je zřetelně vidět, že svou pozici v Sejmu si udržely také UW a PSL. Jako pozitivní lze označit fakt, že vláda premiéra Jerzyho Buzka vydržela až do následujících voleb v roce 2001, což byla pro Polsko příjemná novinka vzhledem k tomu, že v předchozích obdobích docházelo často ke střídání vládních kabinetů. Přesto se však odehrávaly události, které lze charakterizovat zcela jednoznačně jako negativní a týkaly se nejsilnějšího politického uskupení AWS.

5.9.1 Úpadek AWS a SLD

Uvnitř AWS dochází ke konfliktům, které lze charakterizovat jako konflikty charakteru ideového. Dalším vážným problémem jsou korupční aféry uvnitř AWS. Tyto skutečnosti znamenají nejen to, že AWS ztrácí podporu u občanů, ale také to, že mýtus hnutí Solidarita je zničen. AWS už není vnímáno jako morálně silné hnutí (Chwalba, 2008). V neposlední řadě je podstatné dodat, že AWS tvořilo téměř 40 uskupení se „*solidaritním*“ původem (Fiala et al. 2003). I tato skutečnost, že AWS bylo seskládané

z velkého množství různých uskupení, stála za tím, že docházelo uvnitř AWS ke konfliktům.

Pro úpadek AWS jsou typickým příkladem volby konané 23. září 2001. AWS se při nich vůbec nedostala do Sejmu. Porážka měla fatální důsledky, jelikož došlo k úplnému rozpadnutí AWS. Z AWS následně vznikly nové strany - Občanská platforma (PO) v čele s Janem Rokitou a Donaldem Tuskiem a Právo a spravedlnost (PiS) v čele s bratry Kaczyńskými, Lechem a Jaroslavem. Tyto strany navazují na tradici hnutí Solidarita (Chwalba, 2008).

PO se po svém vzniku postupně stala jednou z nejsilnějších a nejvýznamnějších stran v Polsku. Stranu lze charakterizovat jako otevřeně liberální a to hlavně v oblasti ekonomiky. Charakterizuje jí minimální role státu v oblasti ekonomiky a snižování daní. V oblasti hodnotové zdůrazňuje důležitost rodiny, tradic či národních zájmů. PO následně také aktivně obhajovala vstup Polska do EU (Kubát, 2005).

Co se týče PiS, jedná se o uskupení konzervativní s důrazem na národní zájem a křesťanství. Strana také razí cestu snižování daní. Ve vztahu k EU se staví skepticky. Polsko by se dle PiS mělo orientovat spíše na NATO a USA (Kubát, 2005).

V neposlední řadě je důležité zmínit, že pád zaznamenalo také SLD. SLD následně volby roku 2001 vyhrála a to se ziskem solidního výsledku 41 %. Premiér Miller a další lídři SLD se rozhodli vytvořit ze SLD masovou stranu. Důvodem bylo přesvědčení, že jim to usnadní vládnutí i na místní úrovni. Strana začala nabírat lidi různého původu. V této straně se postupně začal objevovat klientelismus a nepotismus, strana postupně měla mezi voliči stále menší podporu a PSL nakonec koalici opustilo. Ač se zdálo, že za SLD v čele s premiérem Millerem není alternativa, tak nakonec stejně strana zaznamenala pád. Ze SLD následně vznikla Polská sociální demokracie (SdPI) v čele s dvojicí Marek Borowski a Tomasz Nalecz (Chwalba, 2008).

Pády AWS a SLD ukázaly, že občany nelze vnímat jako nedozrálou masu, která se špatně orientuje v demokratických mechanismech a se kterou lze dobře manipulovat. Neslavné osudy těchto dvou stran také ukázaly velkou důležitost voleb v demokratickém systému, kdy občané mohou svobodně rozhodnout o dalším směřování jejich země a vládnoucí koalici, která přestala být z různých důvodů důvěryhodná, mohou ve volbách „vystavit stopku“ (Chwalba, 2008).

6 AKTUÁLNÍ VÝVOJOVÉ TRENDY

Cílem této kapitoly je přiblížit současné trendy.

6.1 Česká republika

6.1.1 Vzestup hnutí ANO 2011

V posledních volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2017 zaznamenalo velký úspěch hnutí ANO 2011 v čele s podnikatelem Andrejem Babišem. ANO 2011 získalo 29,64 % hlasů, druhá ODS získala 11,32 % hlasů a třetí Piráti 10,79 %. Do Poslanecké sněmovny se nakonec dostalo rekordních šest uskupení, které překonaly potřebnou 5 % hranici hlasů pro vstup do Poslanecké sněmovny (<https://zpravy.aktualne.cz/>).

ANO 2011 se charakterizuje jako hnutí, zároveň A. Babiš a další představitelé strany říkají, že nejsou jako tradiční politické strany. Zcela jednoznačně se hnutí vymezuje proti pojmu tradiční politická strana. Hnutí dále charakterizuje jako hnutí bojující proti korupci, kmotrům či klientelismu (<https://www.anobudelip.cz/cs/>).

Hnutí bylo oficiálně založeno roku 2012 a již následující rok v předčasných volbách do Poslanecké sněmovny bylo vzhledem k tomu, že se jednalo o nové uskupení, velmi úspěšné. Celkové druhé místo za vítěznou ČSSD je skutečně úspěch i vzhledem k tomu, že ANO 2011 se díky silnému mandátu stalo uskupením, které může být v následujícím období součástí vládnoucí koalice. K této situaci také došlo, vznikla nová vláda, kterou tvořila koalice ČSSD, ANO 2011 a KDU-ČSL. Premiérem se stal Bohuslav Sobotka (ČSSD), Andrej Babiš se stal ministrem financí. ANO 2011 je úspěšné i v následujících volbách do Evropského parlamentu, komunálních volbách a také v krajských volbách. Z ANO 2011 se tedy na české politické mapě stalo skutečně velmi silné uskupení, které dle mého mínění nabouralo dosavadní stranický systém.

V práci jsou popsány všechny volby do Poslanecké sněmovny, které v České republice proběhly v 90. letech a na jednotlivých výsledcích je vidět, jak se od pádu komunistického režimu postupně v tomto období vytvořily dvě silné dominantní strany, ODS a ČSSD. ODS a ČSSD pak i následně od začátku 21. století soupeří o to, kdo z nich zvítězí ve volbách a bude sestavovat novou vládu. Roku 2002 zvítězila ČSSD, roku 2006 naopak vítězí ODS. Rok 2010 přináší vítězství ČSSD. ČSSD však tehdy zvítězilo pouze těsným rozdílem před ODS, která nakonec dokázala sestavit vládu, a do křesla premiéra usedl tehdejší předseda ODS Petr Nečas. Vláda Petra Nečase, kterou

kromě ODS tvořila i TOP 09 a také VV (Věci veřejné) ale nevydržela celé volební období. Konec pro tuto vládu znamenala politická aféra známá jako tzv. „*Kauza Nagyová*“, kdy bylo několik politiků obviněno z korupce včetně Jany Nagyové, nejbližší spolupracovnice premiéra Nečase. Tato kauza zacloumala českou politickou scénou, vyvolala naštvání ve společnosti a svým způsobem usnadnila hnutí ANO 2011 následný vzestup.

Úspěch hnutí ANO 2011 stojí na kvalitní kampani, ve které se prezentuje jako uskupení, které je lepší a schopnější než tradiční strany. V kampani zároveň dokáže skvěle oslovit svou voličskou skupinu.

6.1.2 Populismus

V souvislosti s hnutím ANO 2011 se také dostáváme k fenoménu populismu, jelikož hnutí ANO 2011 je často označované jakožto populistické. Zde se však nabízí otázka, co to populismus je?

Důležité je si vytyčit, že populismus není extremismus. Extremismus lze charakterizovat, jako sadu určitých hodnot, které jsou v rozporu s demokracií či právním státem. Extremistické ideologie jsou také v rozporu s lidskými právy. Populismus je prostředek a způsob politické komunikace. Lze říci, že populismus je určitý nástroj nikoliv ideologie. Nicméně v některých tématech lze najít mezi populistickou a extremistickou ideologií podobnosti, takovým příkladem je vznikání různých hnutí s anti-islámskou rétorikou. Tyto typy stran se tak pokouší získávat hlasy od voličů na základě využití negativní nálady ve společnosti, kterou například vyvolala migrační krize roku 2015. Stručně řečeno, tyto strany se snaží tyto negativní nálady ve společnosti živit a zužitkovat je k dosažení politické moci či postů (<https://www.e15.cz/>).

Politolog Martin Mejstřík, který se specializuje na politický populismus, říká, že voliči, kteří se rozhodnou při volbách podpořit politika, kterého lze charakterizovat jako populistického, ho nepodporují z důvodu, že by byl jejich vysněným politikem. Nevolí ho ani z důvodu, že by byl politikem, se kterým se absolutně identifikují. Svou volbou dle M. Mejstříka pouze chtějí ukázat červenou kartu zavedeným politikům.

6.1.3 Populismus v Česku

Politolog Martin Mejstřík, říká, že vytyčit v České republice stranu s populistickými rysy, je komplikované a dodává, že zde máme dvě strany, pro které lze toto označení použít, ačkoliv zde nemáme čistě populistickou stranu. Prvním tímto uskupením Svoboda a přímá demokracie Tomio Okamura, která má silný nacionalistický apel. Mejstřík zmiňuje, že u tohoto uskupení se nabízí otázka, jestli se spíše nepřibližuje extrémně pravicovým tezím. Druhé uskupení, o kterém se v souvislosti s populismem mluví, je právě hnutí ANO 2011. Mejstřík říká, že dle něho spadá hnutí Andreje Babiše spíše do podkategorie, kterou lze označit jako podnikatelský populismus. Mejstřík dodává, že v této podkategorii nejde o politiku, ale o byznys (<https://www.idnes.cz/>). Označovat tedy hnutí ANO 2011 jako čistě populistické hnutí je tedy nesprávné, nicméně z řady projevů předsedy této strany je patrné, že populistický styl používá.

Podle dat think tanku Timbro je populismus v současnosti na vzestupu, a to v celé Evropě. Rychlému nárůstu přízně se těší zejména uskupení pravicově populistická. Populistická uskupení získávají až dvojnásobnou podporu než uskupení liberální. Populisté, kteří tvrdí, že v Evropě dominují liberální uskupení, neříkají pravdu (<https://www.investicniweb.cz/>). Tedy uskupení razící cestu populismu jsou úspěšné v kontextu celé Evropy a lze konstatovat, že se jedná o jakýsi současný trend.

6.1.4 Úpadek tradiční ČSSD

Při posledních volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2017 zažila velký úspěch Česká pirátská strana (Piráti). Úspěch slavila také Svoboda a přímá demokracie Tomio Okamura, ačkoliv jsou tyto dvě politická uskupení ve svých tezích velmi rozdílné, spojuje je to, že se jedná o strany poměrně nové, které v žádném případě nelze označit jako tradiční uskupení. Právě relativně nová uskupení typu ANO 2011, Piráti či SPD se mohou těšit v současné době slušným volebním výsledkům a lze tedy pozorovat trend týkající se růstu „*nových stran*“. Jedním z důvodů je rozhodně skutečnost, že velkou škálu voličů zklamaly v předchozích letech tradiční strany a hledají tak strany nové, které ve své minulosti nedisponují nějakým skandálem. Na české politické scéně tedy lze aktuálně pozorovat, že dominantní strany 90. let ODS a ČSSD ztratily pozici dvou nejsilnějších stran. ODS se po skandálech, které znamenali konec vlády roku 2013, dokázala postupně zvednout a se současným předsedou Petrem Fialou dosáhla ve volbách do Poslanecké sněmovny roku 2017 nakonec druhého místo, samozřejmě

s výraznou ztrátou na vítězné ANO 2011 a s volebním výsledkem, který i přes celkové druhé místo patří historicky k těm slabším. Nicméně ČSSD momentálně zažívá zcela jednoznačně úpadek a hrozí ji dokonce, že v následujících volbách roku 2021 se nemusí vůbec dostat do Poslanecké sněmovny. Pokud by k této situaci došlo, znamenalo by to, že by ČSSD vůbec poprvé od pádu komunismu chyběla v dolní komoře Parlamentu.

Podstatné je však zmínit, že důvěra k tradičním politickým stranám typu sociální demokracii v celé Evropě klesá. Trendem je, že intenzivně klesají volební výsledky nejen stran sociálních, ale také stran křesťanskodemokratických. Voliči v řadě případů dají hlas novému či alternativnímu uskupení. Ve střední Evropě je v současnosti trendem postupné odchýlení od stran, které jsou sociálnědemokratické. Na celoevropském úpadku sociálnědemokratických stran se tedy „veze“ i česká ČSSD. ČSSD při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2017 získala pouhých 7,27 % hlasů. Tento výsledek znamenal, že se jednalo o nejhorší výsledek od roku 1989 a také ztrátu mandátů, strana jich totiž získal 15, zatímco v předchozím volebním období jich měla 50. Politoložka Olga Brunnerová říká, že problémem je, že ČSSD nedisponuje silným a zároveň přesvědčivým vedením, které by zvládlo získat zpět voliče. Voliči smýšlející levicově proto volí buď nějakou novou stranu či KSČM (<https://www.irozhlas.cz/>).

Právě silný a výrazný předseda či vedení je důležité, aby se strany, které jsou tradiční a upadají, znovu dokázaly zvednout. Jako příklad lze uvést Sebastiana Kurze, spolkového kancléře Rakouska a předsedu tamní lidovecké strany, jelikož při sledování rakouské politiky je zřetelně vidět, že díky jeho osobě se výrazně zvedla tamní tradiční lidovecká strana.

6.2 Polsko

6.2.1 Parlamentní volby roku 2019

Poslední parlamentní volby v Polsku se konaly roku 2019 a jednoznačně zvítězila strana PiS. PiS získala podporu 44,6 % hlasujících a zvítězila před druhou Občanskou platformou, která získala 26,7 % hlasů. Tento stav znamená samostatnou vládu vítězné PiS. Návrat do dolní komory parlamentu zažila SLD po 4 letech a kandidovala v rámci formace nesoucí název Levice (<https://www.idnes.cz/>). Výsledky těchto voleb ukazují, že strany PiS a PO se po svém vzniku na začátku nového tisíciletí staly skutečně dvěma nejsilnějšími uskupeními bojujícími o vítězství ve volbách. PiS zároveň obhájila

vítězství z předchozích voleb z roku 2015. Celkově Sejm obsadili představitelé pěti uskupení.

6.2.2 Ohrožení demokracie v Polsku

Současné Polsko, kterému tedy vládne PiS, zažívá strach o demokratické zřízení. Jedním z důvodů je současná situace kolem polského soudnictví. Česká eurokomisařka Věra Jourová z hnutí ANO 2011 tvrdí, že má velké obavy o nezávislost fungování polského soudnictví. Dle Jourové jsou polské soudy pod velkým tlakem, jelikož byla přijata legislativa, která je dostává do silného napětí a do disciplinárních řízení, jež nesplňují parametry. Disciplinární řízení totiž mohou mít na polské soudnictví účinek, který bude znamenat, že nebudou nestranně a nezávisle rozhodovat. Jourová dodává, že reforma se dostává za rámec standardů, které jsou důležité pro zachování právního státu a ke kterým se též všechny státy zavázaly (<https://www.irozhlaz.cz/>).

Stav nejistoty kolem polského soudnictví trvá v Polsku již delší dobu, konkrétně od roku 2015, kdy se právě PiS dostala k moci, roku 2019 své vítězství tedy obhájila. Představitelé PiS se již roku 2015 zaměřili na ovládnutí Ústavního soudu. Splnění tohoto cíle se postupně povedlo i díky nesprávným krokům předchozí vlády. V současné době je situace taková, že PiS prosazuje takovou reformu soudnictví, která se střetává s pravidly právního státu Evropské unie. Polské soudy se postupně podřídily vládní straně a tento stav Evropská unie kritizuje (<https://zahranicni.ihned.cz/>).

Dalším problémem, který je ohrožují pro demokracii v Polsku, je také současný stav kolem médií. Snahu o větší vliv nad polskými médii lze v Polsku sledovat od roku 2015, kdy se PiS dostala k moci a v současné době se řeší kontroverzní Zákon o dani z reklamy (<https://denikreferendum.cz/>). Na protest proti plánům vládní PiS došlo v únoru 2021 k situaci, kdy polská nezávislá média zrušila zpravodajství. Protestu se zúčastnila padesátka soukromých polských médií. Problematické totiž je, že přijetí tohoto zákona by znamenalo, že část příjmů z reklamy podléhala zvláštnímu zdanění. Z tohoto důvodu jej nezávislá média vnímají tak, že ohrožuje jejich samotnou existenci. Evropská unie projevila znepokojení nad tímto zákonem (<https://forbes.cz/>). Nezávisle působící média jsou důležitou součástí demokracii, kterou lze označit za funkční, a proto tuto situaci vnímám znepokojivě. Při současném sledování situace však lze pozorovat, že pod určitým tlakem jsou i média v Česku a například v Maďarsku je situace týkající se médií velmi špatná.

Závěrem lze u Polska dodat, že PiS poté, co se dostala roku 2015 k moci, se stala dominantní stranou v polském stranickém systému. Problematikou jsou však v současném Polsku různé kontroverzní kroky této vládnoucí strany, ať už se jedná o stav soudnictví nebo o situaci kolem médií, které jsou v bakalářské práci stručně zmíněné. Tyto kroky vládnoucí PiS ohrožují polskou demokracii, kterou vnímám jako velice křehkou.

6.3 Mad'arsko a Slovensko

Na závěr této kapitoly je stručně přiblíženo Maďarsko a Slovensko. Oba státy mají historicky blízko k Česku i Polsku, a proto bych je rád stručně přiblížil.

6.3.1 Maďarsko

Poslední parlamentní volby se v Maďarsku konaly roku 2018 a nejúspěšnější stranou se stala FIDESZ v čele s Viktorem Orbánem, která získala 48,05 % hlasů. Druhé místo obsadila strana Jobbik s 19,71% hlasů. FIDESZ nakonec udržela ústavní většinu a obsadila 133 křesel ve 199 členném parlamentu. Důležité je dodat, že Orbánova strana je u moci v Maďarsku od roku 2010 (<https://www.novinky.cz/>).

K současnému stavu demokracie v Maďarsku je třeba říci, že je ve velkém ohrožení. Velmi špatná je v Maďarsku například situace kolem médií, v prosinci 2018 Orbánova vláda učinila spojení více než 400 médií do jediného konglomerátu. Tento konglomerát však musí být věrný vládě a lze konstatovat, že v Maďarsku již není žádný mediální pluralismus (<https://www.hrw.org/cs/>).

Na špatnou situaci v Maďarsku reagovala roku 2020 opozice, kde šest opozičních stran se rozhodlo pro spojení do následujících parlamentních voleb, které se budou konat roku 2022. Šestice stran je po ideologické stránce různorodá, nicméně cílem je dát stranou různé rozpory s tím, že je třeba učinit změnu. Strany společně uvedly, že *„maďarský lid má po deseti letech první skutečnou šanci setřást zkorumpovanou a nepoctivou vládu Fideszu“*. Opoziční strany kromě očistění Maďarska od korupce mají též za cíl znovuobnovit svobodu médií či přepsat volební zákony (<https://www.ceskenoviny.cz/>).

Toto stručné představení současného Maďarska ukazuje, že v čele státu má pevnou pozici Viktor Orbán a jeho FIDESZ. Bohužel stav demokracii v Maďarsku není dobrý, dalo by se říci, že nejhorší v celé střední Evropě. Velmi špatná je situace ohledně médií,

kteřá jsou v rukou FIDESZU. Naději pro Maďarsko vzbuzují následující volby roku 2022, kdy by případná výhra opozičních sil mohla přinést naději ve změnu.

6.4 Slovensko

Zatím poslední Parlamentní volby se konaly na Slovensku roku 2020. Tyto volby lze charakterizovat jako přelomové, jelikož zapříčinili změnu v rámci slovenské politické mapy. Strana Smer totiž zažila první porážku od roku 2006. S přehledem zvítězilo hnutí OLaNO v čele s Igorem Matovičem (<https://www.irozhlas.cz/>). Hnutí OLaNO získalo 25,03 % hlasů, zatímco druhý Smer 18,29 % hlasů. Celkově se do slovenské národní rady dostalo šest uskupení. Smolně dopadly volby pro koalici PS/SPOLU, která sice získala 6,97 % hlasů, ale jako koalice musela získat minimálně 7 % hlasů (<https://volby.aktuality.sk/>).

Téma, které velmi silně rezonovalo politikou na Slovensku před samotnými volbami, byla vražda novináře Jána Kuciaka a jeho partnerky.

6.5 Indexy demokracie

Index demokracie slouží k zachycení kvality demokracie v jednotlivých zemích světa. U České republiky a Polska je vidět znepokojující trend postupného propadu v žebříčku.

V roce 2010 se umístila Česká republika na 16 místě. Polsko skončila na 48 místě. V kontextu všech zemí Visegrádské skupiny Česká republika dopadla nejlépe. Naopak Polsko nejhůře, jelikož ho překonalo i Maďarsko na 43 místě.

Aktuální index demokracie z roku 2020 potvrzuje postupný úpadek demokracie v těchto státech. Česká republika se umístila na 31. místě, Polsko na 50. místě. Zejména u České republiky je viditelný propad za posledních 10 let. Česká republika momentálně patří dle indexu demokracie do kategorie států tzv. chybných demokracií.

7 KOMPARACE OBOU STÁTŮ

Tato kapitola se bude věnovat komparaci obou států, kdy nejprve budou porovnána, specifika politického vývoje v 80. letech a následný přechod k demokracii. Poté se zaměřím na porovnání politického vývoje v 90. letech, kdy jsem se v práci zaměřil na stranický systém – volby do české poslanecké sněmovny a později i do senátu a do sejmu i senátu v Polsku. Zaměřím se též na otázku, jak se demokracie a stranický systém v obou zemích konsolidoval.

7.1 Politický vývoj v 80. letech a následný pád totalitních režimů - porovnání

Obě země jednoznačně spojuje, že se demokratizovaly během třetí demokratizační vlny. V obou zemích během 80. let totalitní režim ubírá na intenzitě, nicméně průběh konce totalitního režimu je v řadě aspektů odlišný.

V tomto kontextu dochází k zaměření na opoziční síly, které se v obou státech vyskytovaly a které měly vliv na konec totality. V rámci opozičních sil se ukazuje rozdílnost mezi Československem a Polskem. V Polsku bylo hlavní opoziční silou odborové hnutí Solidarita, jednalo se o hnutí masového charakteru. Při pohledu na strukturu Solidarity je zcela zřetelné, že hlavní proud v ní utvářeli občané z řad dělníků. Naopak opoziční síly v Československu se koncentrovaly kolem představitelů z okruhu vzdělanců a intelektuálů. Intelektuálové v rámci struktury Solidarity neměli zdaleka tak významnou pozici jako intelektuálové v Československu.

Důležitý je zmínit i vliv opozičních sil ve společnostech v obou zemích, jelikož odborové hnutí Solidarita, mělo jakožto masové hnutí skutečně významný vliv na společnost v Polsku v průběhu 80. let. Vliv opozičních sil v Československu na společnost byl v porovnání s Polskem markantním způsobem slabší.

Rozdíl lze spatřit také ve vztahu k náboženské víře. Poláci jsou národem, kde má silný význam katolictví. Papež Jan Pavel II. pocházejí z Polska a jeho návštěvy rodné vlasti měly negativní vliv na komunistický režim. Naopak v Československu žádný takový vliv nespátřujeme.

V závěrečné komparaci je také důležité zmínit, že v obou zemích spatřujeme také silnou osobnost uvnitř opozice. V Československu byl významnou osobností Václav Havel, ačkoliv nebyl v období 80. let zdaleka tak známý, jako Lech Walesa v Polsku.

Havel byl v rámci Charty 77 (i Občanského fóra) silnou morální osobností, což potvrzuje skutečnost, že stal prezidentem. Na prezidentský post po pádu komunismu dosáhl v Polsku také Lech Walesa, klíčová osobnost Solidarity. Zároveň je u obou zemí faktem, že představitelé opozičních síl, kteří se stavěli negativně vůči komunismu, neočekávali, že jednou oni budou v čele státu a budou mít zodpovědnost za chod státu.

7.2 Porovnání období 90. let

V průběhu 90. let lze mezi oběma státy spatřit rozdíl spočívající v přijetí plnohodnotné ústavy, která je klíčovým aspektem pro demokracii. V České republice lze pozorovat, že k přijetí demokratické ústavy dochází 1.1 1993, hned po rozpadu společného státu se Slovenskem. Naopak v Polsku je proces schválení ústavy, která vykazuje plně demokratické znaky, delší a složitější. Polsko sice roku 1992 přijalo tzv. malou ústavu, ale ta nespĺňovala parametry plnohodnotné ústavy. Ústava s plně demokratickými rysy je v Polsku přijata až v roce 1997 a Polsko v tomto úkonu podstatně zaostalo v porovnání se svým sousedem.

V tehdejší Československu také dříve proběhly Parlamentní volby, které lze definovat jako plně svobodné. První plně svobodné volby do Parlamentu totiž proběhly již roku 1990 a potvrzují také to, že přechod k demokracii v Československu byl skutečně rychlý a pružný. Ačkoliv v Polsku v květnu 1989 proběhly volby do Sejmu, kterých se mohla zúčastnit opozice, byla to v tehdejší prostoru bývalého východního bloku zcela nová situace. Navíc tyto volby nebyly plně demokratické, jelikož opoziční síly mohly obsadit pouze 35 % mandátů v Sejmu. Tento fakt byl výše zmíněn. Jako první plně svobodné volby do Sejmu v Polsku lze označit až volby v roce 1991. U Polska tak i v tomto aspektu lze spatřit určité zpoždění v porovnání s Československem. Nicméně to také vykazuje známky toho, že nastolení demokracie a následný vývoj směrem ke konsolidaci demokracie byl v Polsku komplikovanější než v Československu resp. Česku.

Další aspekt, který je vhodný pro porovnání, je pozice postkomunistických představitelů v 90. letech v obou zemích. Zatímco v Československu (resp. Česku) se postkomunisté k moci nedostali, v Polsku se k moci vrátili a to v prvních plně demokratických volbách do Sejmu roku 1991 v rámci uskupení SLD. SLD sice volby nevyhrála, ale dokázala sestavit vládnoucí koalici. Roku 1993 pak v předčasných volbách dokonce vítězí a opět vládne.

Podstatné je také dodat, že v Polsku se neobnovila komunistická strana, zatímco v Československu resp. v Česku na totalitní KSČ navazuje KSČM. Každopádně KSČM se k moci v žádných volbách nedostane. Ačkoliv se KSČM k moci nevrátila, stala se stálou stranou na politické mapě a od 90. let se ve všech volbách dostala do parlamentu. To potvrzují i její volební výsledky do poslanecké sněmovny, např. roku 1996 získala 10,33 % hlasů a při předčasných volbách roku 1998 dokonce 11,03 % hlasů. (Gjuričová a Kopeček, 2008).

Skutečnost, že v Československu resp. Česku existovala parlamentní komunistická strana, diferencovala politický systém od ostatních zemí ležících v oblasti východní a střední Evropy podobně výrazně, jako nepřítomnost otevřeně nacionalistické radikální pravice (Gjuričová a Kopeček, 2008).

Při vývoji stranického systému na začátku 90. let v Československu je zcela zřetelná dominance Občanského fóra v Česku a Verejnosti proti násiliu na Slovensku. Tyto uskupení se následně rozštěpují a v Česku vzniká ODS, kterou lze charakterizovat jako stranu, která navazuje na OF. Právě pravicová ODS, která vzniká z OF a levicová ČSSD, strana, která byla významná již v období první republiky, se postupně stávají dvěma nejsilnějšími a nejdominantnějšími uskupeními v Česku. Tyto strany tak lze v popisovaném období označit jako hlavní soupeře, kteří bojovali o vítězství ve volbách s ambicí sestavovat následně vládu. Nicméně kromě soupeření a rivality se roku 1998 také dokázali spojit, kdy společně stály za kontroverzní opoziční smlouvou. Nabízí se tu také porovnání s Polskem, kde lze po celá 90. léta pozorovat soupeření mezi dvěma dominantními uskupeními, z nichž jedno reprezentuje postsolidaritní tábor a lze ho stručně popsat jako pravicové. Druhé uskupení lze vnímat jako postkomunistické a levicové, jelikož SLD navazovala na totalitní PZPR a toto uskupení též reprezentovali i představitelé politicky aktivní v období totality. Vidíme zde tedy určitou spojitost mezi oběma státy, kdy se postupně v obou zemích vyprofilovala dvě dominantní uskupení, která při volbách soupeří o to, kdo bude sestavovat vládu. Rozdíl lze spatřit v tom, že v Česku ani jedno uskupení není postkomunistické, zatímco v Polsku ano.

Co se týče konsolidace demokracie, důležité je také zmínit, že Česko společně s Polskem a Maďarskem v 90. letech vstupují v březnu 1999 do NATO. To lze ho vnímat pozitivně, co se konsolidace demokracie týče, jelikož jakákoliv spolupráce mezi demokratickými zeměmi je v tomto směru pozitivním faktorem.

Ačkoliv se v práci věnuji převážně tématu demokracie z pohledu parlamentních voleb v obou zemích, které proběhly v období 90. let, domnívám se, že je dobré pro bližší pochopení situace zmínit i Senát, který je v obou zemích důležitou součástí parlamentu. U Polska lze pozorovat, že Senát vzniká již roku 1989 a volby do něj jsou dokonce čistě svobodné.

Senát byl roku 1989 zvolen svobodně bez žádných omezení (Kubát, 2005).

V České republice se konaly první volby do Senátu až v roce 1996 a oproti Polsku tak lze v tomto směru pozorovat zpoždění. Horní komory parlamentu v Česku a Polska mají další specifika. Polský Senát je například závislý na Sejmu. Pokud nastane konec funkčního období Sejmu, tak zároveň nastává konec funkčního období Senátu. V tomto lze spatřit poměrně významný rozdíl při porovnání se Senátem v Česku, kde platí pravidlo, že Senát je nerozpustitelný a je na ostatních politických institucích v zemi nezávislý (Kubát, 2005).

Významnou rozdílnost najdeme také při volbě prezidenta v obou zemích. V období 90. let v Polsku probíhá volba prezidenta přímo, zatímco v Česku je v tomto období volba nepřímá. Prezidenta České republiky tedy v popisovaném období volily obě komory parlamentu na společné schůzi. (Vodička a Cabada, 2007). V Polsku je prezident volen v přímých volbách, které jsou dvoukolové na základě většinového volebního systému (Kubát, 2003).

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo popsat vývojové trendy demokratických systémů v postkomunistických zemích. Popisováno bylo Československo resp. Česko a Polsko. Jedním z klíčových slov pro tuto práci je demokracie. Zhodnocena byla třetí demokratizační vlna Samuela Huntingtona, ve které se demokratizovaly oba státy. Důraz byl kladen na to, jak se oba státy postupně demokratizovaly i konsolidovaly a jaké faktory měly pozitivní vliv na pád komunistického režimu i přechod k demokratickému zřízení.

Pro bakalářskou práci byly zvoleny dva typy přechodů k demokracii a dva typy etapizace k demokracii, na kterých bylo zkoumáno, které typy resp. etapizace jsou nejvhodnější pro oba státy. Při aplikaci modelu S. Huntingtona je výsledek takový, že pro oba státy je vhodné použít typ „*přeměny*“. V obou státech se situace postupně dostala do bodu, kdy představitelé komunistické moci a opozičních sil společně začnou vyjednávat a právě pro tuto skutečnost je „*přeměna*“ charakteristická. U typologie Karlové a Schmittera je výsledek zkoumání takový, že ideálním typem je u popisovaných států „*reforma*“, jelikož v obou zemích došlo k vyjednávání díky nátlaku mas ze zdola. Zásadní rozdílnost se ukázala v rychlosti přechodu. Etapizace A. Przeworskeho poukazuje na rozdílnost v rychlosti přechodu, jelikož pád totalitního režimu v Československu proběhl rychle během krátkého časového úseku a fáze liberalizace i demokratizace, které rozlišuje A. Przeworski, je proto složité vymezit. Naopak v Polsku je toto vymezení možné. Jako zahájení liberalizační politiky tam lze stanovit rok 1986, kdy jsou propuštěni političtí vězni a vyjednávání u kulatého stolu z roku 1989 jsou již projevem demokratizace. Obě fáze v Polsku, tak na rozdíl od Československa, na sebe viditelně navazují. U modelu D. Rustowa je závěrem to, že jeho aplikace je vhodná na oba státy, jelikož všechny tři fáze etapizace, které jsou zde vymezené, jsou u obou států patrné.

V období 90. let lze v rámci stranického systému u obou zemí pozorovat známky nestability. Například představitelé různých politických stran častěji měnili politický trikot. Různé politické strany rychle zanikaly. Vysoká míra nestability byla na začátku 90. let patrná zejména u Polska, kdy po parlamentních volbách v roce 1991 usedlo do Sejmu dokonce 29 politických stran. Ke konci 90. let již lze pozorovat postupnou stabilizaci stranického systému, jak u Polska, tak u Česka.

Co se týče konsolidace demokracie - velmi důležitým faktorem je pro ni přijetí Ústavy, která vykazuje plnohodnotné demokratické rysy. V České republice byla taková Ústava platná od 1. ledna 1993, tedy v den vzniku samotné České republiky. V Polsku byl proces přijetí plně demokratické Ústavy mnohem složitější. Polsko se tohoto kroku nakonec dočkalo až roku 1997 a od té doby ho lze vnímat jako konsolidovanou demokracii. Naopak Českou republiku lze vnímat jako konsolidovanou demokracii již od roku 1993.

Stěžejní částí této bakalářské práce je komparace obou států, ve které jsou porovnané klíčová specifika ve vývoji Československa resp. Česko a Polsko. Cíle bakalářské práce tak lze považovat za splněné.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Adamski, W. W. et al. (Eds.) (2001). *Transformace a modernizační výzvy: Česko-Německo-Maďarsko-Polsko-Slovensko: symposium evropských sociologů v Praze 2001*. Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha. ISBN 80-85950-98-7.
- Bankowicz, M. (2000). Vývoj politického systému v Polsku v letech 1989-1999. *Politologická revue*, roč. 6(1):25-39.
- Cabada, L. a Šanc, D. (2005). *Český stranický systém ve 20. století*. 1. vyd. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň. ISBN 80-86898-50-4.
- Cabada, L. et al. (2008). *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů*. 1. vyd. Oeconomica, Praha. ISBN 978-80-245-1388-1.
- Dvořáková, V. a Kunc, J. (1994). *O přechodech k demokracii*. 1, vyd. Sociologické nakladatelství, Praha. ISBN 80-901424-8-6.
- Fiala, P. a Mareš, M. (1997). Středoevropské systémy politických stran. In: Fiala, P. (Eds.). *Středoevropské systémy politických stran*. 1. vyd. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno, 21-22. ISBN 80-210-3091-7.
- Fiala, P. et al. (1998). *Vývoj politických stran a jejich systému po listopadu 1989*. In Večerník, J. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 - 1998*. 1. vyd. Academia, Praha, s. 269-286. ISBN 80-200-0703-2.
- Fiala, P. et al. (2003). *Středoevropské systémy politických stran: Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. 1. vyd. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno. ISBN 80-210-3091-7.
- Gjuričová, A. a Kopeček, M. (2008). *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. 1. vyd. Paseka, Praha. ISBN 978-80-7185-876-8.
- Hloušek, V. a Kopeček, L. (2004). *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. 1. vyd. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, Brno. ISBN 80-210-3449-1.
- Huntington, S. P. (2008). *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. 1. vyd. CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), Brno. ISBN 978-80-7325-156-7.

- Chwalba, A. (2009). *Polsko 1989-2008: dějiny současnosti*. 1. vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Brno. ISBN 978-80-7325-185-7.
- Jičínský, Z. (1995). *Charta 77 a právní stát*. 1. vyd. Doplněk, Brno. ISBN 80-85765-43-8.
- Kosman, M. (2011). *Dějiny Polska*. 1. vyd. Karolinum, Praha. ISBN 978-80-246-1842-5.
- Kubát, M. (2000). *Politika v Polsku po roce 1989: volby, volební systémy a jejich politické konsekvence*. 1. vyd. Karolinum, Praha. ISBN 80-246-0133-8.
- Kubát, M. (2003). *Postkomunismus a demokracie: politika ve středovýchodní Evropě*. Dokořán, Praha. ISBN 80-86569-47-0.
- Kubát, M. (2005). *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989-2005)*. 1. vyd. Slon, Praha. ISBN 80-86429-46-6.
- Kunc, J. (2000). *Stranické systémy v rekonstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. 1. vyd. Sociologické nakladatelství, Praha. ISBN 80-85850-79-6.
- Měchýř, J. (1999). *Velký převrat či snad revoluce sametová?: několik informací, poznámek a komentářů o naší takřčené něžné revoluci a jejích osudech : 1989-1992*. 1. vyd. Proghetto, Praha. ISBN 80-86366-00-6.
- Říchová, B. (2000). *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. 1. vyd. Portál, Praha. ISBN 80-7178-461-3.
- Stein, E. (2000). *Česko - Slovensko: konflikt, roztržka, rozpad*. 1. vyd. Academia, Praha. ISBN 80-200-0752-0.
- Vodička, K. a Cabada, L. (2007). *Politický systém České republiky: historie a současnost*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Portál, Praha. ISBN 978-80-7367-337-6.
- Ženíšek, M. (2006). *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň. ISBN 80-7380-008-X.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Anobudelip.cz (2021). *Jsme hnutí ANO. Nelžeme, nekrademe a pracujeme pro vás.* [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: <https://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/par-slov-o-ano/>

Ceskenoviny.cz (2020). *Maďarská opozice spojuje síly, zkusí porazit Orbána.* [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/maarska-opozice-spojuje-sily-zkusi-porazit-orbana/1973962>

Čížek, J. (2018). Komentář: Světem obchází strašidlo populismu, co to vlastně znamená? [online] e15.cz [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: <https://www.e15.cz/the-student-times/komentar-svetem-obchazi-strasidlo-populismu-co-to-ale-vlastne-znamena-1347427>

Ehl, M. (2020). Polské soudy přestávají pracovat a země hrozí chaos. Za vším je snaha vlády o zpolitizování justice. [online] zahranični.ihned.cz [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: <https://zahranicni.ihned.cz/c1-66711640-polske-soudy-prestavaji-pracovat-soudce-obcany-i-firmy-zasahl-chaos-kvuli-zpolitizovani-justice>

Hrw. Org (2019). *Krise maďarské demokracie vyžaduje reakci Evropy.* [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: <https://www.hrw.org/cs/news/2019/09/27/334197>

iDNES.cz (2017). *Jak se pozná populist? Cílí na emoce, argumenty nefungují, říká politolog.* [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/rozhovor-populismus-martin-mejstrik-trump-wilders-le-penova.A170223_153208_zahranicni_ert

iDNES.cz (2019). *Polské volby ovládla strana Právo a spravedlnost, povládné další čtyři roky.* [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/polsko-volby-parlament-pravo-spravedlnost-strana-kaczynski.A191013_210501_zahranicni_elka

Investicniweb. cz (2021). *O popularitě populismu a thlině v jeho verzi reality.* [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: <https://www.investicniweb.cz/ekonomika-politika/politika/o-popularite-populismu-trhline-v-jeho-verzi-reality>

iROZHLAS.cz (2020). *Matovič slaví, koalice sčítá ztráty. ‚Na Slovensku skončila vláda zla,‘ prohlásil Kiska.* [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z:

https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/online-slovensko-parlamentni-volby-2020-smer-olano-za-lidi-kotleba_2002290700_miz

iROZHLAS.cz (2020). *Reforma polské justice se dostává za rámec standardů právního státu, říká Věra Jourová.* [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/vera-jourova-polsko-pravni-stat-reforma-soudnictvi-mistopredsedyne-evropske_2002032009_cha

Krawiecová, M. (2019). Data: 20 let klesá zájem o tradiční strany, Evropané víc než sociální demokracii důvěřují novým hnutím. [online] rozhlas.cz [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/cssd-politicke-strany-socialni-demokracie-evropa-volby_1912111225_nkr

Novinky.cz (2018). *Orbán v Maďarsku opět suverénně zvítězil, v opozici začaly padat hlavy.* [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zahranicni/clanek/orban-v-madarsku-opet-suverenne-zvitezil-v-opozici-zacaly-padat-hlavy-40264381>

Tkaczyk, M. (2021). Zákon o dani z reklamy a „svoboda médií“ v Polsku. [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/32462-zakon-o-dani-z-reklamy-a-svoboda-medii-v-polsku>

The Economist Democracy Index (2020): Democracy Index 2020: In sickness and in health? The Economist [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2020/>

Volby.aktuality.sk (2020). *Parlamentne volby 2020.* [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: <https://volby.aktuality.sk/volby-2020/>

Zpravy.aktualne.cz (2017). *Výsledky voleb: Zisky stran v celé republice i obcích, mandáty, varianty koalic, preferenční hlasy.* [online] [cit. 20. 04. 2021]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/volby/vysledky-voleb-do-poslanecke-snemovny-2017/r~191f2eecb57c11e7a9d00025900fea04/#/>

SEZNAM ZKRATEK

ANO – Akce nespokojených občanů

AWS – Volební akce Solidarita

ČNR – Česká národní rada

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

ČSDI – Československá demokratická iniciativa

ČSFR – Česká a Slovenská Federativní republika

ČSL – Československá strana lidová

ČSS – Československá strana národně sociální

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

ČSL – Československá strana lidová

DEU – Demokratická unie

FIDESZ – Maďarská občanská unie

HOS – Hnutí za občanskou svobodu

HZDS – Hnutí za demokratické Slovensko

KAN – Klub angažovaných nestraníků

KDS – Křesťansko demokratické hnutí

KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

KO – Občanský výbor

KPN – Konference nezávislého Polska

KSČ – Komunistická strana Československa

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

ODA – Občanská demokratická aliance

ODS – Občanská demokratická strana

OF – Občanské fórum

OKP – Občanský parlamentní klub

OLANO - Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti

PiS – Právo a spravdnost

PO – Občanská platforma

PSL – Polská lidová strana

PZPR – Polská sjednocená dělnická strana

ROP – Hnutí za obnovu Polska

SdRP – Sociální demokracie Polské republiky

SLD – Spojenectví demokratické levice

SPR-RSČ – Sdružení pro republiky – Republikánská strana Československa

SZ – Strana zelených

TOP 09 – Tradice, Odpovědnost, Prosperita (doplněno rokem založení strany)

UP – Unie práce

US – Unie svobody (V Česku)

UW – Unie svobody (V Polsku)

VV – Věci veřejné